

מדינה קטנה ומעצמה אזורית – סא"ל (מיל') ד"ר גדי ישעיהו

סא"ל (מיל') ד"ר גדי ישעיהו, חוקר ומרצה באוניברסיטת לונדון המתמחה בתחום המשברים הבינ"ל. חוקר בכיר בפורום המזרח התיכון וצפון אפריקה בקיימברידג' ועמית מחקר במכון לחקר הטרור באוניברסיטת רייכמן.

תקציר

האם מדינה קטנה יכולה לשמש גם כמעצמה אזורית? בעולם שבו מעצמות אזוריות מזוהות לרוב עם עוצמה גאוגרפית ודמוגרפית, ישראל מציבה פרדוקס מעניין: מדינה קטנה בגודלה, אך בעלת השפעה אזורית ניכרת. על בסיס ניתוח הספרות הקיימת בתחום היחסים הבין-לאומיים העוסקת בכוח (Power) ומעצמות אזוריות, נטען כי אף שישאל קטנה בממדיה, היא ניחנת באיכויות של מעצמה אזורית ובכך מהווה מקרה ייחודי של מדינה קטנה שהנה מעצמה אזורית. מעבר לתרומה התיאורטית, המאמר מבקש לעורר דיון אסטרטגי-מעשי על מקומה של ישראל במערכת האזורית והגלובלית המשתנה, תוך בחינת המשמעויות המעשיות של מעמדה על עיצוב מדיניות החוץ והביטחון שלה בעשורים הקרובים.

מבוא

"העיתון האמריקני 'הוול סטריט ג'ורנל' פרסם הלילה (בין שני לשלישי) פרטים חדשים על ה'ברית השברירית שיצרה ארה"ב כדי להדוף את המתקפה האיראנית על ישראל וגם על חלקן של סעודיה ואיחוד האמירויות בהדיפת המתקפה. על פי הדיווח, מדינות ערביות העבירו מתחת לפני השטח מידע מודיעיני על התוכניות של איראן, ולצד זאת – היו גם כאלה ששיתפו נתונים מהמכ"מים" (ynet, 2024).

זה למעלה מעשור אנו עדים לשיח נרחב בקרב ראשי מדינות, מדינאים בכירים מישראל ומהעולם, אנשי מערכות ביטחון, כותבי דעות בתקשורת הישראלית והבין-לאומית ואנשי אקדמיה המתמחים ביחסים בין-לאומיים, בדבר מעמדה של מדינת ישראל כמעצמה אזורית במזרח התיכון (להלן: "האזור"). בשיח הזה זיהינו שתי אסכולות מתחרות: הראשונה מבטאת במוצהר את התפיסה העצמית של ישראל כמעצמה מובילה באזור, ובתחומים מסוימים כמו טכנולוגיה – אף כמעצמה עולמית. האסכולה האחרת טוענת מנגד, כי מדינת ישראל היא לכל היותר מדינה קטנה וחזקה, אך אינה נכללת במועדון המעצמות האזוריות. שתי האסכולות אינן חלוקות בשאלת היתרון המשמעותי של ישראל על מדינות האזור, המחלוקת ביניהן נסובה סביב שאלת התכלית והסיבה להתעצמות שישאל מקרינה על האזור.

האסכולה הראשונה, שכותב מאמר זה נמנה עליה, מאמינה כי תהליך המעצמיזציה של ישראל הוא תהליך התפתחות טבעי שאינו מבוסס רק על יסודות ביטחוניים. משום כך, לא בלבד שהנהגת ישראל מכירה בעצמה כמעצמה, היא אף מצהירה על כך. האסכולה השנייה סבורה לעומתה, כי שטחה הגאוגרפי והיקף אוכלוסייתה הקטנים של ישראל אינם מאפשרים לה להיתפס כמעצמה אזורית, וכי יתרונה הצבאי היחסי באזור נובע מאיומים ביטחוניים מתמשכים. לפיכך, ההכרה העצמית בעוצמתה הביטחונית של ישראל ביחס לאזור חשובה, אך הצהרות פומביות בדבר מעמדה כמעצמה אינן משקפות את המציאות נכונה.

מאמר זה החל להיכתב לפני טבח שבעה באוקטובר כשאלה פתוחה המבקשת לבחון את מעמדה של ישראל בזירה האזורית והבין-לאומית. יהיו שיטענו ובצדק, כי טבח שבעה באוקטובר חשף את חולשתה של ישראל, ודי בתוצאותיו ההרסניות של הטבח ובמלחמה הרב-זירתית המתמשכת כדי לסתום את הגולל על שאלת היותה של ישראל מעצמה אזורית. מנגד יהיו שיטענו, כי אין חולק בדבר חולשתה של ישראל כפי שהשתקפה בטבח שבעה באוקטובר. אולם באותה נשימה הם יוסיפו, כי יכולתה של ישראל להתמודד במשך כ-19 חודשים במלחמה רב-זירתית מורכבת מעידה על עוצמתה. זאת בין היתר, בזכות הישגים מבצעיים ואסטרטגיים משמעותיים ביותר, ובהם פגיעה בטבעת האש האירנית, בפרויקט הטילים הבליסטיים של איראן ובעמודי התווך של הציר – חיזבאללה, חמאס ובעקיפין גם סוריה. אם כך ואם אחרת, שאלת עוצמתה של ישראל כפי שהיא משתקפת ממלחמת

חרבות ברזל, ממשיכה להתקיים, ואף מחדדת את המחלוקת בין שתי האסכולות. אולם הסקת מסקנות בדבר עוצמתה או חולשתה של ישראל תוך כדי המלחמה ולפני פרסום התחקירים הרבים הקשורים אליה היא בוסרית. המחבר יטען כי מלחמת חרבות ברזל היא נדבך אחד מיני רבים המחזק את מסקנת המאמר, שלפיה ישראל היא מעצמה אזורית.

במהלך כתיבת המאמר נשאלתי לא אחת, מהי התועלת או הכדאיות בבחינת שאלת מעמדה של ישראל כמעצמה? שהרי ההיסטוריה של מדיניות החוץ והביטחון הלאומי בתהליכי קבלת ההחלטות בישראל מלמדת, כי כישורנו הלאומי הוא להתחמק מדיון עקרוני או תפיסתי שאין בו ערך מעשי. נטייה זו נובעת בין היתר מגישת התגובה של מדיניות החוץ והביטחון של ישראל, המבקשת להסתגל לנסיבות המתפתחות בעת היווצרותן ולא לדון בהן מבעוד מועד. לגישתי, שאלת היותה של ישראל מעצמה אינה תאורטית. יש לה השלכות ישירות על אסטרטגית מדיניות החוץ והביטחון של ישראל, והיא פותחת פתח לדיון נרחב במחקרים עתידיים ויישום בתכניות רב שנתיות. מחקרים אלה יבחנו שאלות מוגדרות על מימוש מעמדה של ישראל כמעצמה, ובהן: כיצד על ישראל לשמר או לפתח את מעמדה כמעצמה אזורית בשלושים השנים הבאות? האם עליה להתמקד בהתעצמות צבאית או טכנולוגית? מהי האסטרטגיה הנדרשת כדי לשמר את מעמדה כמעצמה (למשל באמצעות בריתות, השקעות, התעצמות והתחמקות)? ומהי האסטרטגיה הרחבה הראויה שעליה לאמץ בהתנהלותה מול מעצמות העל והמעצמות האזוריות המתחרות. השאלות יובאו בהרחבה בפרק הסיכום.

למיטב ידיעת המחבר, זהו המאמר הראשון שעיקר עיסוקו מתמקד בשאלת מעמדה של ישראל כמעצמה אזורית.¹ המתודולוגיה שנבחרה לניתוח שאלת מעמדה של ישראל כמעצמה היא איכותנית, ומבוססת על שילוב של שתי שיטות עיקריות. השיטה האחת היא בוחן של מקרה משמעותי (Crucial case method), המתמקד בשאלה אם ישראל עומדת במבחן המעצמה האזורית. המתודולוגיה השנייה היא איתור תהליכים או מעקב אחריהם (Process tracing), ככלי אנליטי להסקת מסקנות, פיתוח תאוריות וזיהוי קשרים סיבתיים, זאת באמצעות ראיות אבחנתיות הנגזרות מרצף אירועים או תופעות לאורך זמן (Collier, 2011). מתודולוגיה זו כוללת בין היתר בחינה של השערות קודמות. במקרה שלנו – מהם הקריטריונים להגדרת מדינה כמעצמה אזורית. זאת במקביל לגילוי השערות חדשות ולהערכת קשרים סיבתיים חדשים, כמו השאלה אם גודלה של המדינה הוא תנאי סף להגדרתה כמעצמה. **מסקנת המאמר היא, שישראל היא מקרה ייחודי של מדינה קטנה היכולה להיתפס כמעצמה אזורית.** המאמר מציג גם ניתוח השוואתי בין ישראל למעצמות אזוריות מתחרות, תוך שימוש במחקר היסטורי השוואתי, וחלק מהנתונים האמפיריים המוצגים בו, משווים בין ישראל למעצמות אזוריות אחרות באזור (Mahoney and Thelen, 2015). המאמר מחולק לארבעה פרקים: הפרק הראשון יציג סקירה תאורטית של המעצמות, כפי שהן מתוארות במחקרים מתחום היחסים הבינלאומיים. בפרק זה יוצגו ההבדלים בין סוגי מעצמות והקריטריונים שהתפתחו במחקר להגדרת מעצמה אזורית. הפרק השני יבחן את מקרה הבוחן הישראלי על פי שמונה מבחנים שזוהו במחקר על מעצמות אזוריות. המאמר יתבסס בעיקר על המבחן המשולש של קירסה קליין ועמיתיה (Kirssa Cline et al., 2011), הקובע כי מדינה תיחשב למעצמה אזורית אם תוכיח יכולות יוצאות דופן בשלושה מישורים: יכולות, נכונות להפעיל יכולות וייחוס סטטוס (הכרה עצמית והצהרתיות). לשם כך יוצגו נתונים אמפיריים המעידים על יכולותיה יוצאות הדופן של ישראל בשלושת המישורים: **כוח ועוצמה צבאיים וכלכליים, יכולות ונכונות להפעילם והכרה עצמית.** הכוח והעוצמה ייבחנו על סמך נתונים אמפיריים של מכוני מחקר ושל גופי תקשורת המתמחים בדירוגי עוצמות של מדינות, נוסף על מחקרים אמפיריים מסוימים שבחנו את מעמדה של ישראל כמעצמה אזורית. מבחן ההכרה העצמית יבחן לראשונה נתונים אמפיריים העולים מתפיסתם ומהצהרותיהם של מקבלי החלטות בישראל ובעולם ושל הפקידות הבכירה בישראל. נתונים אמפיריים נוספים יתייחסו למבחנים נוספים, כגון מבחן השלטת הסדר האזורי (Volgy et al., 2017) ומבחן הגורם המייצב (Schoeman, 2003).

הפרק השלישי יציג את האסכולה השוללת את היותה של ישראל מעצמה ואת טענותיי כלפי גישה זו. בפרק זה אבחן את הטענות על כך שהשטח הגאוגרפי והיקף האוכלוסייה הקטנים של ישראל חוסמים את ההכרה בה כמעצמה אזורית, ואתמודד עם טענות אלו. הפרק האחרון יסכם את

¹ יש להדגיש, כי מאמרים נוספים דנו בעקיפין בשאלת מעמדה של ישראל כמעצמה אזורית זאת כפי שיפורט בהמשך. במאמרים אלו מוצגות ארבע מדינות, שנתפסות או נבחנות, בדרך כלל, כמעצמות באזור, והן: איראן, טורקיה, ערב הסעודית וישראל. לפיכך, חלק מהנתונים האמפיריים שאספתי על ישראל, יופיעו לצד נתונים של אותן מדינות. במובן זה תתקיים השוואה בין ישראל למעצמות אזוריות נוספות באזור.

המאמר ויצג את המסקנה, שעל אף מגבלותיה הגאוגרפיות של מדינת ישראל, ולמרות היקף אוכלוסייתה הקטן, ישראל היא מקרה ייחודי של מדינה קטנה שהיא גם מעצמה אזורית.

פרק א: מעצמות אזוריות בספרות

סיומה של המלחמה הקרה והמעבר מעולם דרקוטבי לחדקוטבי ולעולם של אזורים, היווה כר פורה למחקרים מעמיקים אודות הסדר הבינלאומי, הסדר האזורי, הגמוניות, מדינות חלשות, מעצמות בינוניות, מעצמות אזוריות ומחקרים נוספים, שניסו להסביר את הדינמיות והדינמיות המעצבות את המערכת הבינלאומית (ראו למשל: Neumann, 1992; Acharya, 2007; Nolte, 2010; Fuller and Arquilla, 1996; Ayoob, 1999; Lemke, 2002; Buzan and Waever, 2003; Destradi, 2010; Frazier and Stewart-Ingersoll, 2010; Pedersen, 2002; Wigell, 2016; Volgy et al., 2017; Mearsheimer, 2023).

המחקרים האקדמיים העוסקים במעצמות, מבחינים בין שש קטגוריות של מעצמות על פי המדרג הבא: מעצמת-על (Super Power); מעצמה גדולה (Great Power); מעצמה בהתהוות (Emerging Power); מעצמה אזורית (Regional Power); מעצמת ביניים (Middle Power); ומדינה מאתגרת (Challenging State) (ראו למשל את מחקריהם של: Flesher, 2007; Hurrell, 2006).

אין זה המקום להרחיב על הגדרתן של סוגי המעצמות שצוינו לעיל. עם זאת, מצאתי לנכון לאפיין בקצרה שתיים מביניהן: מעצמת-על ומעצמה בהתהוות, שלשתיהן יש זיקות משמעותיות למעצמות אזוריות. המונח מעצמת-על הוא נדבך משמעותי ומעצב בזירה הבינלאומית. מילר גורסת, כי מעצמת-על היא מדינה שיש לה יכולת להקרין כוח, שליטה והשפעה על כל מקום בעולם, ולעיתים על יותר מאזור אחד של הגלובוס ברבזמן. השליטה וההשפעה מאפשרות לאותה מדינה למצב את עצמה במעמד של הגמון עולמי (Miller, 2005). במענה לשאלה – מהם המרכיבים המאפשרים למדינה לשלוט ולהשפיע בכל מקום בעולם, וכיצד ניתן לכמת את המרכיבים, עונה מילר, כי יש לאמוד את המרכיבים הבסיסיים של כוח על פני ארבעה צירים: צבאי, כלכלי, פוליטי ותרבותי (או "רד"). מילר מציינת, כי במשך מאתיים השנים האחרונות, מועדון מעצמות-העל כלל את בריטניה הקולוניאליסטית, את ברית המועצות, את ארצות הברית ולאחרונה אף את סין.

קטגוריה נוספת במדרג המעצמות היא מעצמה בהתהוות או כוח עולה (Emerging Power), קטגוריה זו התפתחה לאחר המלחמה הקרה בעידן הנאו-ליברלי. בשונה ממעצמת-על המאופיינת בראש ובראשונה ביכולות צבאיות, המאפיין הבסיסי של מעצמה בהתהוות הוא היותה כלכלה מתפתחת. דוגמה בולטת למעצמות מתפתחות אפשר לראות במדינות BRIC – ברזיל, רוסיה, הודו וסין, שסווגו בתחילת שנות האלפיים כמעצמות עולות. יש הרואים במועדון המדינות החברות בג'7 (The Group of Seven – G7) מעצמות עולות, בראש ובראשונה בשל יכולותיהן הכלכליות והפוליטיות המשמעותיות (Hurrell, 2006; Tammen, 2006; Soares de 2006).

הקטגוריה הבאה במדרג המעצמות היא מעצמה אזורית (Regional Power). השאלה מהי מעצמה אזורית ומהן אמות המידה להגדרתה החלה להיחקר בתום המלחמה הקרה. אף שחוקרים רבים הציגו קריטריונים מגוונים ואופרטיביים להגדרת מעצמה אזורית (ראו למשל: Lemke, 2002; Buzan and Wæver, 2003; Lake, 1997), במחקריהם נעדר מענה שיטתי לזיהוי מעצמות אזוריות. בהתאם לכך, המחקרים שהתפתחו באותה תקופה נעו בין התעלמות מוחלטת מבעיית הזיהוי לזיהוי על סמך הידע המקובל (Destradi, 2010 לדוגמה) או לזיהוי המתבסס על מדד יחיד, כגון יכולות צבאיות או כלכליות (Lemke 2002; Cooper et al., 2007).

בספרות המחקר נמצאו שמונה מבחנים להגדרת מעצמה אזורית: מבחן הכוח הקלאסי (ביטחוני וכלכלי); מבחן ההכרה העצמית; מבחן ההקשר ההיסטורי; מבחן היכולות הפוטנציאליות והעתידיות; המבחן המשולב; מבחן הגורם המייצב; מבחן השלטת הסדר; והמבחן המשולש, הכולל יכולות, נכונות וייחוס סטטוס.

בק, אחד החוקרים המובילים בתחום, הגדיר מעצמה אזורית כ:

"שחקן (בדרך כלל מדינה) שהעוצמה שלו באזור עולה משמעותית על זו של שחקנים אחרים באותו אזור, ובמידה רבה, הוא שחקן מוביל ומנהיג באזור" (Beck, 2008, תרגום מאנגלית: ג"י). האתגר העיקרי בהגדרתו של בק הוא היעדר פירוט מדויק. בק אינו מבחיר בהגדרתו מהו ה"כוח" ומהן ה"יכולות" שעליהם הוא מדבר. האם אלו יכולות צבאיות? כלכליות? פוליטיות? או רכות? או שמא שילוב של כמה מהן? חוסר בהירות זה מקשה על הבנת ההגדרה ועל יישומה.

בשונה מהמבחן הקודם, בזון ויוור מאפיינים מעצמות אזוריות באמצעות מבחן חד-ערכי (Buzan and Wæver, 2003). לשיטתם, מעצמה אזורית נבחנת על בסיס כוחה הצבאי. אומנם גישה זו

מאפשרת ניתוח פשוט וברור, אך היא מתעלמת מגורמים משמעותיים אחרים, כמו יכולות כלכליות או יכולות לייצר בריתות והשפעה בינלאומית. את המזרח התיכון בוזן וויוור מאפיינים כאזור רווי במדינות טוטליטריות בעלות כלכלות חלשות מחד, אך עם יכולות ביטחוניות משמעותיות מאידך. לגישתם, שילוב זה הוא כר פורה למשברים ולמלחמות שאפיינו את המזרח התיכון מאז קריסתה של האימפריה העות'מנית, שלדעתם, הייתה המעצמה האזורית האחרונה באזור.² את מצרים, איראן, עיראק, ישראל, ערב הסעודית וטורקיה הם מזהים כמדינות בעלות פוטנציאל להיחשב מעצמות אזוריות במזרח התיכון. ראוי לציין, כי מחקרם של בוזן וויוור פורסם לפני כעשרים שנה, ואינו מתייחס לתמורות ולשינויים הגאופוליטיים שעברו מאז על המזרח התיכון, כגון ההשתנות בעירק, האביב הערבי, הסכמי אברהם ונפילת משטרו של אסד בסוריה.

דוגמה נוספת למחקר שמתמקד במבחן חד-ערכי המבוסס על יכולות כלכליות של מדינה הוא המחקר של קפל (Kapel, 2014). מניתוח המעצמות האזוריות במזרח התיכון קפל מגיע למסקנה, כי ישראל היא מעצמה אזורית חלקית ("A Partial Regional Power in the Middle East"). גישה זו מאפשרת כאמור ניתוח פשוט וברור, אך היא מתעלמת מגורמים משמעותיים אחרים כגון יכולות צבאיות, יכולות לייצר בריתות והשפעה בינלאומית.

שירם מתמקד בזווית הפנים מדינית ומדגיש את חשיבותן של הצהרות והכרה עצמית (Schirm, 2010). לטענתו, מעבר למשאבים החומריים והארגוניים הדרושים להקרנת כוח בזירה האזורית והבינלאומית, מדינה המבקשת להיתפס כמעצמה אזורית מעצבת כללים, נדרשת להצהיר על כך מפורשות ובפומבי. גישתו גורסת כי שאיפה להגמוניה, הצהרתיות (דקלרטיביות), השפעה פוליטית ומועילה באזור, וכן תמיכה מצד מעצמות-על, הם תנאים הכרחיים להגדרת מדינה כמעצמה אזורית.

פוסט מציגה את מבחן ההקשר ההיסטורי ומרחיבה את הגדרת מעצמה אזורית מעבר להצהרות רשמיות (Fawcett, 2022). לטענתה, יש לבחון את שאיפות ההגמוניה וההצהרות במשך זמן רב, על מנת לקבוע אם מדינה אכן ראויה להיחשב כמעצמה אזורית. במחקרה היא בוחנת את מידת התאמתן של הדוד ואיראן להיכלל בקבוצת המעצמות האזוריות על פי מבחן ההקשר ההיסטורי. במחקר נוסף שהציגה בשנת 2011 טוענת פוסט, כי ישראל במובנים מסוימים היא בוודאי מעצמה אזורית [Fawcett, 2011]. "Israel is in some sense an 'obvious regional great power'".

במטרה להתגבר על המגבלות של מבחנים חד-ממדיים נעזר נולט ברכיבים מתאוריות שונות ביחסים בינלאומיים: ריאליזם: לבחינת הזווית הביטחונית, תוך התמקדות ביכולות צבאיות, השפעה גאופוליטית ויכולת הרתעה; ליברליזם: לבחינת בסיס הכוח הכלכלי, רמת ההשפעה הכלכלית באזור ויכולת השפעה על סחר בינלאומי; קונסטרוקטיביזם: לבחינת תפקידה של המדינה והאינטראקציה שלה עם מדינות אחרות באזור, נורמות וערכים שהיא מקדמת, ויכולתה להשפיע על תפיסות ועל דימויים באזור (Nolte, 2012).

מאפייניה של מעצמה אזורית לשיטתו כוללת בין השאר: אוכלוסייה גדולה יחסית, תמ"ג (תוצר מקומי גולמי) גבוה, כוחות צבא חזקים ואף נשק לא קונבנציונלי. לגישתו, תנאי הסף לסיווגה של מדינה כמעצמה אזורית הם: הצהרה או יומרה להיות מעצמה אזורית מובילה; הצגת משאבים חומריים (צבאיים, כלכליים, דמוגרפיים, ארגוניים ואידאולוגיים) להקרנת כוח; השפעה רבה בעניינים אזוריים (פעילויות ותוצאות); קשרים כלכליים, פוליטיים ותרבותיים באזור; השפעה משמעותית על התיחום הגאופוליטי ועל ההבנייה הפוליטית-רעיונית של האזור; הובלת סדר יום ביטחוני אזורי; הכרה של מדינות אחרות במעמדה כמעצמה אזורית, הן בתוך האזור והן מחוצה לו.

חסרונו של המבחן המשולב של נולט הוא שבשונה מהמבחנים החד-ערכיים המצומצמים, הוא משקף את הקיצוניות ההפוכה, שיש בה מדדים רבים מדי, ולדעתי הוא בגדר "תפסת מרובה לא תפסת". יתרה מזאת, מתעורר קושי בכימות המשקל הניתן לכל פרמטר במבחן. האם היכולות הצבאיות חשובות יותר מהיכולות הכלכליות? האם שטח ודמוגרפיה משמעותיים יותר מיכולות גרעיניות? שאלות אלו נותרות ללא מענה חד-משמעי, והן מקשות על הערכת כוחן היחסי של מדינות שונות.

לצד זאת, בחינתה של ישראל על פי הקריטריונים של נולט מלמדת, כי ישראל עומדת ברוב הקריטריונים שהוא הציב, למעט גודל אוכלוסייתה. לא בכדי בחר נולט לסווגה כמדינה בעלת פוטנציאל להיתפס כמעצמה אזורית. הקריטריון שמשך את תשומת ליבי הוא הקרנת כוח אזורית

² מאמר מעמיק על היעדרן של מעצמות אזוריות במזרח התיכון פרסם לוסטק (Lustick, 1997).

(הרתעה) והעובדה שעל ישראל להיתפס כמעצמה אזורית על ידי מדינות אחרות בתוך האזור ומחוצה לו. דוגמה מתאימה לתפיסת האיום על ידי מעצמות אזוריות מתחרות אפשר ללמוד מתפיסת האיום של איראן, שמרבית החוקרים בתחום רואים בה מעצמה אזורית. כך בתגובה לאיומים שהשמיעו בכירים ישראלים לפעול נגד מתקני הגרעין של איראן, הצהיר ע'לאמעלי רשיד, מפקד המפקדה המרכזית על שם ח'אתם אל'אנביאא': "המשטר הציוני עומד בראש סדר העדיפויות כאיום על הביטחון הלאומי של איראן" (Tasnim News, 2022).

דוגמה נוספת המשקפת את תפיסת האיום הישראלי על ידי איראן, היא סקר שפרסם המכון למחקרים בין-לאומיים בטהראן בינואר 2022. הסקר קובע כי 67 אחוזים מהעם האיראני רואים ב"משטר הציוני" בישראל איום על איראן כמדינה ולא רק על המשטר בטהראן (סגל, 2022). המשמעות היא שאם איראן נתפסת כמעצמה אזורית ומדינת ישראל נתפסת על ידה כאיום הביטחוני המשמעותי ביותר, הרי שישראל היא מעצמה אזורית.

אוסטרוד מציג גישה נוספת לאפיון מעצמה אזורית, המתמקדת בפוטנציאל העתידי (Osterud, 1992). הוא מבקש לבחון לא רק את יכולותיה העכשוויות של מעצמה אזורית, אלא גם את יכולותיה העתידיות. לשיטתו, מדינה תיתפס כמעצמה אזורית אם יש לה השפעה רבה בעניינים אזוריים, ואם היא מסוגלת לעמוד מול כל קואליציה של מדינות אחרות באזור. לעניין זה יהיו שיטענו, כי עמידתה של ישראל במהלך מלחמת חרבות ברזל מול הציר האיראני ושלוחותיו מעידה על יכולותיה להתמודד מול קואליציות אזוריות. גם הפוטנציאל להרחבת הסכמי אברהם עם מדינות נוספות כגון ערב הסעודית משקף את יכולותיה הפוטנציאליות העתידיות של ישראל.

שומן מציע את מבחן הגורם המייצב (Schoeman, 2003). לשיטתו, רק מדינה שהדינמיקה הפנימית שלה מאפשרת לה למלא תפקיד מייצב ומוביל באזור, תיתפס כמעצמה אזורית. מדינה כזו צריכה להפגין נכונות לשמש בתפקיד של מנהיגה אזורית ושל גורם מייצב הפועל לשכן שלום, וכמובן גם להפגין את יכולותיה בכך. ביחס לכך טענת המחבר היא, כי החל משנת 2011 ניתן לזהות במזרח התיכון שלושה צירים מרכזיים המתחרים על חלוקת הכוח, המשאבים וההשפעה על האזור. הראשון הוא הציר השיעי הפונדמנטליסטי בראשות איראן; השני – ציר האחים המוסלמים בראשות טורקיה וקטר; והשלישי – ציר הסכמי אברהם בראשות ישראל. המחבר יטען, כי הגל הראשון של הסכמי השלום עם מצרים ועם ירדן, החתימה על שלב א' של הסכמי אברהם והמאמצים לקדם את הגל השני של הסכמי אברהם, מעידים על כך שישראל נתפסת כגורם מייצב באזור, מכיוון שהיא מבססת יחסי שלום עם שחקנים רבים ומשמעותיים וחותרת אליהם. חיזוק לדברים אלו אנו מוצאים בדבריו של קפל שהובאו במאמרה של מלני קרינה שמול: ישראל היא אחת מהמייצבים היחידים באזור ("Israel is one of the few stabilizers of the region...", Schmoll, 2016).

וולגי ועמיתיו מציגים מבחן דומה (Volgy et al., 2017). במחקרם המתמקד באזורים שיש בהם תחרות על ההגמוניה, הם מציעים את מבחן השלטת הסדר האזורי כמבחן הקובע להכרה במדינה כמעצמה אזורית. הם מניחים שמעצמות אזוריות מבקשות לעצב ארכיטקטורה אזורית שתייצר סדר באזורן באמצעים ביטחוניים, ביישוב סכסוכים ובשיתופי פעולה. המחבר יטען, כי ברית ההגנה האווירית בין ישראל למדינות ערב בחסות ארה"ב ובריטניה, שבאה לידי ביטוי בהדיפת מתקפת הטילים האיראנית על ישראל באפריל 2024, משקפת נכוחה את מעמדה של ישראל כמעצבת סדר אזורי באמצעים ביטחוניים (Winer, 2024). ברית זו אינה ייחודית, והיא המשך לחתירתה של ישראל לשיתופי פעולה אזוריים מאז הקמתה, כדוגמת ברית הפריפריה שנחתמה בין ישראל, טורקיה, איראן ואתיופיה בשנות החמישים של המאה הקודמת.

מחקרם של קליין ועמיתיה הוא אחד המחקרים האמפיריים והמקיפים בתחום המעצמות האזוריות (Cline et al., 2011). לשיטתם, מדינה תיתפס כמעצמה אזורית, אם היא תוכיח הישגים יוצאי דופן בשלושה מישורים: יכולות, נכונות להפעלתן וייחוס סטטוס (להלן: "המבחן המשולש"). ממד היכולות מתייחס בעיקר ליכולות צבאיות וכלכליות גבוהות ביחס לאזור. הוא קובע שכל שעוצמתן הצבאית והכלכלית של מדינות גבוהה יותר משל מדינות האזור, הן תיחשבנה למעצמות אזוריות. הממד השני הוא ממד הנכונות של מדינות לכפות בכוח על מדינות אחרות לקיים שיתופי פעולה והסכמים, או לפתות אותן בכך כדי לקדם את האינטרסים שלהן. הממד השלישי הוא ממד

הסטטוס, ובמילים אחרות – כיצד נתפסת מדינה הרואה את עצמה כמעצמה בשלושה רבדים: בעיני מעצמות-העל ומדינות מובילות בעולם, בעיני המעצמות האזוריות המתחרות ובעיני המדינה עצמה.³ ייחודיות מחקרם של קליין ועמיתיה היא השימוש בנתונים אמפיריים לתמיכה בתזה שלהם. לצורך הצגת תוצאות אמפיריות מדויקות הם מדדו למשל את היכולות הצבאיות של מדינה מסוימת על פי שני מדדים עיקריים: הוצאותיה על התקציב הצבאי ומימוש יכולותיה הצבאיות בעימותים ובמלחמות. שילובם של שני המדדים מאפשר הערכה מקיפה יותר של עוצמתה הצבאית של מדינה. ישראל היא מקרה מיוחד, טוענים קליין ועמיתיה, בשנת 2011, שבה פורסם המחקר, עמדה ישראל רק בשניים מהמבחנים: יכולות ונכונות להפעילן, אך היא לא עמדה בתנאי הסטטוס והשאיפות ההצהרתיות להיתפס כמעצמה. בהסתמך על הממצאים שיובאו בפרק ב', יציג מחקר זה לראשונה את הצהרותיהם של מנהיגי ישראל החל משנת 2010, ויטען כי ישראל עומדת גם במבחן הסטטוס והשאיפה להיתפס כמעצמה אזורית, ובכך היא עומדת במבחן המשולש של קליין ועמיתיה. לסיכום, פרק זה ביקש לסקור את המחקר התאורטי הקיים על מעצמות אזוריות. הפרק סקר את הספרות האקדמית הענפה בתחום המעצמות האזוריות מחד, ואת היעדרו של קונצנזוס בנוגע להגדרה מדויקת של מעצמה אזורית מאידך. הסקירה הציגה בסך הכול שמונה מבחנים להגדרת מעצמה אזורית, את יתרונותיהם ואת חסרונותיהם. המחבר סבור כי המבחנים לאפיון מדינה כמעצמה אזורית מצטברים ומשלימים זה את זה. עם זאת, מאמר זה יתמקד במבחן המשולש שהציגו קליין ועמיתיה, כמבחן יעיל לבחינתה של מעצמה אזורית נוסף על מבחנים משלימים.

פרק ב: ישראל כמקרה בוחן

מטוסי קרב מסוג F-35 (אדיר) של חיל האוויר הישראלי, (צילום: דובר צה"ל).

פרק זה יתבסס על מבחן המשולש שהציגו קליין ועמיתיה – יכולות, נכונות להפעילן וייחוס סטטוס – לבחינת המקרה הישראלי. בהתאם לכך תוצג סקירה אמפירית של עוצמתה הצבאית, הכלכלית והטכנולוגית של ישראל, על פי נתונים ממכוני מחקר בינלאומיים המתמחים בדירוגים בין לאומיים של כוח ועוצמה של מדינות שונות בעולם.

יש כמה מכוני מחקר המתמחים במחקר צבאי וביטחוני, והם אף מקיימים מחקרים אמפיריים המדרגים יכולות צבאיות של מדינות. ביניהם המכון הבינלאומי למחקרים אסטרטגיים (IISS); המכון הבינלאומי לחקר השלום בשטוקהולם (SIPRI); המרכז למחקרים אסטרטגיים ובין לאומיים (CSIS); תאגיד רנד (RAND); המרכז לביטחון אמריקאי חדש (CNAS); והמכון לחקר

³ לעניין זה סיפקו קליין ועמיתיה נתונים אמפיריים המתייחסים רק לשני הרבדים הראשונים, כגון: מספר נציגויות ושגרירויות בחו"ל, ביקורי אחמ"ים, הסכמי סחר ועוד. ביחס לשאיפה העצמית ולהצהרות להיתפס כמעצמה אזורית (בדומה למבחן הדקלרטיבי של שירם), הם לא סופקו נתונים אמפיריים.

המלחמה (ISW). מכונים אלה מתמחים בדירוג עוצמה צבאית של מדינות ומעמיקים בהם. הדירוגים מתבססים בדרך כלל על נתונים אמפיריים מגוונים, ובהם: התוצר הלאומי הגולמי (GDP – תל"ג), התקציב הצבאי השנתי, מספר הלוחמים, כלי הטיס, הצוללות והטנקים, מצב העימותים והמלחמות, הסכמי הסחר והשלום שיש לאותן מדינות ונתונים רבים נוספים.

נוסף על כך קיימים כתבי עת, כגון US News & World Report; Business Insider; Global Fire Power; Newsweek ועוד, שמדי שנה מדרגים עוצמה צבאית של מדינות. מטבע הדברים, דירוגים אלו מתמקדים בנתונים כמותיים ונעדרים נתונים איכותניים ברמת פירוט גבוהה יותר כגון: איכות הלוחמים, טווח ההכשרות והאימונים שלהם, יכולות מודיעיניות וסייבר, יכולות רכות ומגוון נוסף של נתונים שקשה לאמוד. יחד עם זאת, בתחומים הניתנים למדידה עולה, כי ישראל מדורגת תדיר בעשירון העליון של מדד העוצמה.

ראו למשל את ה"מיליטרי בלנס" (The Military Balance) היוקרתי, המתפרסם על ידי המכון הבינלאומי ללימודים אסטרטגיים (IISS). הוא נחשב למדד השוואתי יוקרתי ומעמיק להערכת כוחות צבאיים, המתמחה בהערכתם באמצעות מחקר איכותני. בדו"ח זה הוא קובע כי ישראל היא מעצמה אזורית מוגבלת: "כוחות ההגנה של ישראל (צה"ל) מאורגנים להגנה טריטוריאלית, להתערבויות קצרות טווח במדינות שכנות ולהקרנת כוח אזורית מוגבלת" (The Military Balance, 2024).

כפי שצינו בפרק הקודם, אחד מהקריטריונים המשמעותיים לבחינת כוח הוא סעיף ההוצאות על התקציב הצבאי (Cline et al., 2011). עיון בטבלה מס' 1 של ההוצאות הצבאיות השנתיות של מדינות בעולם שמנהל המכון הבינלאומי לחקר השלום בשטוקהולם (SIPRI), מעלה בבירור, שמבין המדינות הנחוצות למעצמות אזוריות באזור (איראן, טורקיה, ערב הסעודית וישראל), ישראל ניצבת במקום השני (לפני איראן וטורקיה) בהוצאה השנתית הממוצעת שלה על הצבא.

טבלה מספר 1: השוואה בין תקציבי הצבא (הוצאות ביטחוניות במיליארד דולר ארה"ב) של ארבע המעצמות האזוריות בשנים 2020–2023⁴

מספר	מדינה	2020	2021	2022	2023
1	ערב הסעודית	64558.40	63194.67	70920.00	75813.33
2	ישראל	21816.57	24340.98	23406.07	27498.53
3	טורקיה	17478.41	15567.41	10779.90	15827.85
4	איראן	3335.72	5679.96	7334.04	10283.08

המכון למחקרים אסטרטגיים (ISA) דירג את ישראל בעשירון העליון של המדינות החזקות בעולם, מבלי להתעלם ממספר תושביה ומגודלה הקטן. הוא היטיב לתאר זאת בהסברו הקצר: "המדינה עם האוכלוסייה הקטנה ביותר בדירוג שלנו של 25 המדינות החזקות ביותר בעולם. ישראל נהנתה מהיותה בעלת אחת מהכלכלות הטכנולוגיות המתקדמות ביותר בעולם וגם מצבא חזק. עם זאת, אילוצים דמוגרפיים וסביבתיים מעידים כי יקשה על ישראל להתקדם הרבה יותר בדירוג הזה" (ISA, 2022).

ראו למשל את הדירוג של ישראל בשנת 2024 ב-US News & World Report שבו דורגה ישראל במקום השלישי בעולם מבחינת עוצמה צבאית. אומנם המחקר בכתב עת זה אינו איכותני ומעמיק,

⁴ טבלה זו מבוססת על בסיס מאגר הנתונים של המכון הבינלאומי לחקר השלום בשטוקהולם (SIPRI).

אך הוא מבסס את הדירוג על שבעה קריטריונים שיכולים לתמוך בדירוגים האיכותניים שהוצגו. (US News, 2023).

בטבלה שלפניכם תמצאו לראשונה סקירה של מכוני מחקר וכתבי עת בינלאומיים, המדרגים בכל שנה את המעצמות ואת הצבאות החזקים בעולם. יודגש כי חלק מהדירוגים נבחנו בשנים 2022–2025, והם מביאים בחשבון גם את מלחמת חרבות ברזל.

טבלה מספר 2 – דירוגים בינלאומיים המדרגים עוצמה של מדינות לשנת 2022–2025

Global Fire Power(2024)	ניוזוויק (2022)	דירוגי עוצמה לפי "ניוז" (2023)	דירוגי עוצמה של מדינות (ISA, 2022)	דירוג כוחות האוויר העולמיים (2025)	ביזנס אינסיידר (2023)
1. ארה"ב	1. ארה"ב	1. ארה"ב	1. ארה"ב	1. ארה"ב	1. ארה"ב
2. רוסיה	2. רוסיה	2. סין	2. סין	2. רוסיה	2. סין
3. סין	3. סין	3. רוסיה	3. הודו	3. הודו	3. רוסיה
4. הודו	4. הודו	4. גרמניה	4. רוסיה	4. סין	4. גרמניה
5. קוראה	5. יפן	5. בריטניה	5. יפן	5. יפן	5. בריטניה
6. הדרומית	6. קוראה	6. קוראה	6. צרפת	6. ישראל	6. קוראה
7. בריטניה	7. הדרומית	7. הדרומית	7. בריטניה	7. צרפת	7. הדרומית
8. יפן	7. צרפת	8. בריטניה	8. ברזיל	8. בריטניה	7. צרפת
9. טורקיה	8. בריטניה	8. יפן	9. גרמניה	9. קוראה	8. יפן
10. פקיסטן	9. ברזיל	9. ערב	10. קנדה	10. הדרומית	9. ערב
11. איטליה	10. פקיסטן	10. הסעודית	11. ערב	10. איטליה	10. הסעודית
12. צרפת	11. טורקיה	10. איחוד	12. הסעודית	11. אוסטרליה	10. איחוד
13. ברזיל	12. איטליה	12. האמירויות	12. אוסטרליה	12. ברזיל	12. האמירויות
14. אינדונזיה	13. מצרים	11. ישראל	13. קוראה	13. ערב	11. ישראל
15. איראן	14. איראן	12. הודו	13. הדרומית	14. הסעודית	12. הודו
16. מצרים	15. גרמניה	13. קנדה	14. טורקיה	14. פקיסטן	13. קנדה
17. אוסטרליה	16. אינדונזיה	14. אוקראינה	15. איטליה	15. גרמניה	14. אוקראינה
18. ישראל	17. ערב	15. טורקיה	16. אינדונזיה	16. טורקיה	15. טורקיה
19. אוקראינה	18. הסעודית	16. איטליה	17. מקסיקו	17. מצרים	16. איטליה
20. גרמניה	18. ספרד	17. אוסטרליה	18. ספרד	18. אלג'יריה	17. אוסטרליה
21. ספרד	19. אוסטרליה	24. איראן	19. ניגריה פולין	19. ספרד	18. איראן
22. פולין	20. ישראל	18. ברזיל	20. איראן	20. קנדה	19. ברזיל
23. וייטנאם	19. ספרד	21. שווייץ	21. פקיסטן	21. שוודיה	20. ספרד
24. ערב	20. שווייץ	21. קטר	22. ישראל	22. איחוד	
25. הסעודית	21. קטר	22. שוודיה	23. מצרים	23. האמירויות	

בחינת עוצמתה הכלכלית של ישראל מציגה תמונה דומה לזו של עוצמתה הצבאית. על פי מדד אטלס המורכבות הכלכלית של אוניברסיטת הרווארד, הכנסתה של ישראל גבוהה, והיא מדורגת במקום ה-12 בעולם מבחינת תוצר מקומי גולמי לנפש (GDP per capita) מתוך 146 מדינות שנחקרו. התוצר לנפש של 9.55 מיליון תושביה עומד על 54,967 דולר (52,548 דולר לפי כוח קנייה שווה לשנת 2022), וצמיחת התמ"ג לנפש הסתכמה בממוצע ב-2.6% בחמש השנים האחרונות, הרבה מעל הממוצעים האזוריים ואלה של המעצמות האזוריות המתחרות (The Atlas of Economic Complexity, 2025).

עיון במדד הפיתוח האנושי של האו"ם (Human Development Index – HDI), המעריך הישגים ממוצעים בבריאות, בחינוך וברמת חיים, מעלה כי ישראל מדורגת במקום ה-25 בעולם ומובילה בפער משמעותי ביחס למעצמות אזוריות מתחרות, כגון ערב הסעודית המדורגת במקום הארבעים בעולם, טורקיה המדורגת במקום ה-48 בעולם ואיראן המדורגת במקום ה-78 בעולם (Human Development Index, 2024).

על פי חלק מהמדדים של ה-OECD (הארגון לשיתוף פעולה ופיתוח כלכלי – Organization for Economic Co-operation and Development), שישאל חברה בו משנת 2010, ישראל מובילה בחלק מהפרמטרים. תוחלת החיים בישראל למשל, עומדת על כ-83 שנים – כשנתיים יותר מהממוצע

של המדינות החברות ב־אִו־אִי־סִידִי, העומד על 81 שנים. גם בתחום ההשכלה ישראל מובילה בהוצאות על חינוך ביחס לתמ"ג בדירוג המדינות החברות ב־אִו־אִי־סִידִי. השקעה גבוהה זו משקפת את המחויבות של המדינה לחינוך.

גם במדדים של יכולות רכות, כגון טכנולוגיה, מו"פ (R&D), חדשנות וסייבר, ישראל מדורגת בין המדינות המובילות בעולם ומתקדמת בפער ניכר מהמעצמות האזוריות המתחרות. ישראל מוכרת בעולם כמעצמה טכנולוגית מהשורה הראשונה, ומדורגת בעקביות לצד מדינות כמו ארצות הברית, שווייץ, קוראה הדרומית וסינגפור. היא מצטיינת בתחומים שונים, כגון חדשנות, מחקר ופיתוח, ייצוא טכנולוגי, מערכות אקולוגיות של חברות הזנק ויכולות אבטחת סייבר.

על פי מדד החדשנות העולמי (WIPO), ישראל מדורגת בעקביות בעשירייה הראשונה בעולם. בשנת 2023 דורגה ישראל בחדשנות במקום החמישי בעולם ובמקום הראשון בצפון אפריקה ומערב אסיה. דירוג זה משקף את מגזר החדשנות החזק שלה, את הוצאותיה למחקר ופיתוח ואת מגזר ההייטק האיתן שלה (Global Innovation Index, 2023).

על פי מדד החדשנות של בלומברג, ישראל מדורגת במקום השני בעולם במו"פ, ובמקום הרביעי בעולם במספר אנשי מחקר במו"פ (The Bloomberg Innovation Index, 2024).

נוסף על כך, בדירוג התחרותיות הדיגיטלית העולמית של IMD, ישראל מדורגת במקום ה־16 בעולם. מיקום הנובע ממערכת החינוך המתקדמת שלה, יכולות המחקר המרשימות וסביבת החדשנות החזקה של חברות הזנק (World Digital Competitiveness Ranking, 2024).

מדד המערכות האקולוגיות העולמיות של חברות הזנק היוקרתיות משנת 2024 (Global Startup Ecosystem Report 2024) מציג ניתוח מקיף של המצב הנוכחי בסביבות חדשנות של חברות הזנק ברחבי העולם. על פי הדו"ח, תל אביב מדורגת במקום הרביעי בעולם אחרי עמק הסיליקון, ניו יורק ולונדון, ובשנים האחרונות היא מופיעה בעקביות בין עשר סביבות החדשנות המובילות בעולם חברות ההזנק. נתון זה משקף נכוחה את הגדרתה של ישראל כ"אומת הסטארט־אפ" (Startup Genome, 2024).

לעניין מבחן הנכונות להפעיל את היכולות, ניתן לומר בקצרה כי בין השנים 2010- היום ישראל אינה מהססת להפעיל את יכולותיה הצבאיות והטכנולוגיות בין בסבבי לחימה בעזה ובלבנון ובין במסגרת המערכה שבין המלחמות המב"מ הכוללת בין היתר פעולות חשאיות בחתימה נמוכה ובכלל זה תקיפות אוויריות של כנגד יעדים ומתקנים אסטרטגיים, סיכולים ממוקדים, לוחמת סייבר ופעולות של יחידות מיוחדות.

לאחר הצגת נתונים אמפיריים בדבר עוצמתה הצבאית והכלכלית של ישראל, יוצג מבחן ייחוס הסטטוס של קליין ועמיתיה, המתייחס לשאיפה העצמית ולהצהרות להיתפס כמעצמה אזורית (בדומה למבחן ההצהרתיות של שירם). נדגיש שוב כי זהו המחקר הראשון המציג את ההצהרתיות של ההנהגה הישראלית ואת שאיפתה להיתפס כמעצמה. את ניצני ההצהרתיות של אסכולת "ישראל כמעצמה" אנו פוגשים לראשונה בהצהרות של מדינאים ישראלים בשנת 2010, בהובלת ראש הממשלה בנימין נתניהו. בנאום שנשא נתניהו בינואר 2010 בכינוס אשדוד לקליטת עלייה הוא אמר: "בחזון שלי ישראל קולטת עלייה היא מעצמה כלכלית אזורית. מה שמונע מאנשים או לא הם נושאים כמו כלכלה, דיור, תעסוקה וגם ביטחון" (Yent, 2010).

ביולי 2015 שב ראש הממשלה נתניהו על התפיסה בדבריו: "ישראל היא מעצמה כלכלית... אני לא מפריז בזה, כי בדברים מסוימים אנחנו מעצמה עולמית, לדוגמה בתחום הגנת הסייבר. כל המדינות הללו, בלי יוצאת מן הכלל, מעוניינות להעצים את שיתוף הפעולה איתנו בתחום הזה וגם בתחומים רבים אחרים בגלל הטכנולוגיה, בגלל היזמות, בגלל היצירה" (ויסמן, 2015).

נתניהו אינו ראש הממשלה היחיד שתופס את ישראל כמעצמה ומצהיר על כך. בראיון לעיתון "טיימס" הבריטי, שהתקיים באוקטובר 2021, אמר ראש הממשלה נפתלי בנט: "יש לנו מלחמה קרה עם איראן... במשך שלושים שנה איראן התמקמה מסביב כדי להסיח את דעתנו... יש מעצמה אזורית שקוראים לה איראן ויש מעצמה אזורית שקוראים לה ישראל" (Pfeffer, 2021).

גם מחליפו יאיר לפיד המשיך בקו ההצהרתי, התופס את ישראל כמעצמה, בהצהרה משותפת שלו ושל נשיא ארה"ב ג'ו ביידן בעת ביקורו של האחרון בישראל בחודש יולי 2022, הוא אמר: "ההצהרה המשותפת מציבה את ישראל בחזית החדשנות העולמית ומבססת את מעמדה כמעצמה טכנולוגית מובילה..." (לפיד, 2022).

אהוד ברק, ששימש כשר הביטחון בין השנים 2007–2013, תמך גם הוא באסכולת ישראל כמעצמה. בטקס הפתיחה של הסלון האווירי בפריז בשנת 2011 הציג ברק את ישראל כ: "מעצמה ביטחונית שנמצאת בחזית הטכנולוגיה" (ברק, 2011). בנאומו בכנס הרצליה בשנת 2018 הרחיב ברק את

היריעה באומרו: "ישראל יכולה להביט אחורה בצירוף של סיפוק וגאווה... אנחנו מעצמת הייטק וחברים OECD ישראל היא המדינה החזקה ביותר באזור מבגזי ועד טהרן, והיא תישאר כזו בכל טווח הנראה לעין, צבאית, אסטרטגית, כלכלית, ואם נפעל נכון מול ארה"ב – גם דיפלומטית ומדינית" (ברק, 2018).

בביקור שקיים בהודו שר הביטחון לשעבר בני גנץ בחודש יוני 2022 הוא אמר: "הודו היא מעצמה תעשייתית, וישראל מעצמה טכנולוגית. שיתוף הפעולה בין המדינות יכול להביא לחיזוק יכולתן להתמודד עם האתגרים שלפנתח" (ליס וקובוביץ, 2022).

גם חבר הכנסת אביגדור ליברמן, שכיהן לאחרונה כשר האוצר ובעשור האחרון כיהן כשר החוץ וכשר הביטחון, מגדיר את ישראל כמעצמה אזורית: "הביטחון הלאומי צריך לעמוד בראש סדר העדיפויות מתוך הבנה שעצם קיום המדינה, שלמותה וביטחון אזרחיה מאוימים באורח ממשי על ידי אויביה. מדינת ישראל היא מעצמה אזורית" (ליברמן, 2022).

בנאום שנשא בשנת 2019 חבר הכנסת צבי האוזר, שכיהן כמזכיר הממשלה, כיושב ראש ועדת החוץ והביטחון וכיושב ראש ועדת המשנה למודיעין ולשירותים החשאיים, הוא אמר: "שינוי גבולות המזרח התיכון הוא תהליך היסטורי הכרחי, גם אם הוא רק בראשיתו, ועל ישראל, כמעצמה מזרח תיכונית, להוביל את השיח האסטרטגי בתפיסת עולם חדשה זו" (האוזר, 2019).

במאמר שפרסם לאחרונה כותב הדעות עופר שלח, שכיהן בעבר כחבר כנסת, הוא מסביר את ההיגיון בבסיס תפיסתה של ישראל כמעצמה אזורית: "בעשורים האחרונים, במעשינו ובמחדלי אחרים, נבנה פה כוח שהוא בלי ספק מעצמה אזורית. ברדיוס של 1,500 ק"מ לפחות אין מדינה שכוחה המדיני, הצבאי, הכלכלי והחברתי דומה לזה של ישראל. בעשור האחרון המזרח התיכון מתרסק סביבנו, ואנחנו עולים כפורחים" (שלח, 2021).

תפיסתה של ישראל כמעצמה ותיוגה ככזו, אינם מתקיימים רק בזירה המקומית, אלא עולים בתדירות רבה גם בדבריהם של מדינאים שונים בעולם. דוגמה לכך נשמעה בנאומו של נשיא ארה"ב לשעבר ביל קלינטון בעצרת המרכזית לציון עשרים שנה לרצח ראש הממשלה יצחק רבין בכיכר רבין. באותה עצרת הוא אמר: "מדינת ישראל היא כבר מעצמת גילויים טכנולוגיים ושגשוג, מדינה מדהימה של אנרגיה עצומה, לפיד של דמוקרטיה באזור שיש מעט מדי ממנו..." (חי, 2015).

גם באסיה נשמעים קולות של מנהיגים חשובים המכירים בעוצמתה של ישראל. ראו למשל את דבריו של ראש ממשלת הודו נרנדה מודי משנת 2017: "אני שותף לדעה הרווחת בקרב רבים מבני עמי לגבי ישראל. בהודו ישראל נתפסת כמעצמה טכנולוגית וכמדינה שהתמודדה באומץ עם אתגרים רבים".

אפילו מעצבי דעת קהל כמו יושב ראש תאגיד התוכנה מיקרוסופט ביל גייטס, אחד האנשים העשירים בעולם, שותפים לתפיסתה של ישראל כמעצמה. בביקור שקיים בישראל הוא אמר: "ישראל היא מעצמת הייטק עולמית. הדבר הכי ברור בה הוא השימוש העמוק בטכנולוגיות בקרב האוכלוסייה וכוחן של האוניברסיטאות הישראליות בתחומי המדע והמחשבים" (גייטס, 2005). יהיו שיטענו כי תהליך ה"מעצמיזציה" של ישראל הוא בבחינת "נחתום המעיד על עיסתו" – ניסיון להעצים את הישגיה. הדבקים בטיעון הוביסטי או מקיאוליסטי זה יטענו בציניות, כי כל תכלית הווייתם של פוליטיקאים במשטרים דמוקרטיים, שבהם הם עומדים לבחירת הציבור, היא להציג הישגים משמעותיים על מנת להיבחר שוב. לפיכך תיוגה של ישראל כמעצמה על ידי פוליטיקאים עלול להיתפס כמהלך יחצ"ני שמטרותיו פוליטיות ואמינותו מוטלת בספק.

מסיבה זו ביקשנו להרחיב את היריעה ולהציג את מגמת החלחול של תודעת המעצמה למעגל נוסף וניטרלי יותר – הדרג המקצועי או המעגל הפקידותי הבכיר. דוגמה בולטת לכך ניתן לראות בדבריו של ראש המוסד לשעבר יוסי כהן: "אני מקווה שנמשיך להמשיך את השגשוג ולוודא את היותה של ישראל מעצמה אזורית וביטחונית" (אורבך, 2021).

בראיון לחדשות ג'ידראן (JDN) שהעניק לאחרונה ראש המועצה לביטחון לאומי לשעבר, מאיר בן שבת, הוא אמר: "ישראל היא מעצמה טכנולוגית, אומת סטראטאפ... כל המדינות שמסביבנו מבינות את הפוטנציאל ורוצות להתחבר אלינו" (קרמרסקי, 2022).

בדברים שנשא בכנס של בית מורשה הרמטכ"ל לשעבר רא"ל (מיל') משה (בוגי) יעלון, הוא אמר: "מדינת ישראל נמצאת במאבק מתמיד על עצם קיומה, ולמרות עוצמתה כמעצמה אזורית היא נאבקת בזירה הבינלאומית על הלגיטימציה של קיומה כמדינה יהודית במזרח התיכון" (ערך 7, 2006).

דברים דומים צוטטו גם מפי רא"ל (מיל') דן חלוץ: "ההתמודדות עם איראן צריכה להיעשות על ידי מעצמת-על כמו ארה"ב. ישראל היא מעצמה אזורית בלבד" (רוחקס, 2021).

בטקס הענקת פרס ישראל לביטחון תשע"ז אמר מנכ"ל משרד הביטחון אלוף (מיל') אודי אדם: "מדינת ישראל הינה מעצמה טכנולוגית מובילה בעולם" (התעשייה האווירית, 2017).

בהערכה אסטרטגית לישראל 2022, שפרסם המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), טוען ראש האגף המדיני-ביטחוני במשרד הביטחון דרור שלום כי: "בראייה כוללת ישראל נתפסת כמעצמה אזורית חזקה, בעיקר עקב עוצמותיה המבצעיות – עליונותה הברורה בתחומי המודיעין (והסייבר), האוויר וההגנה האקטיבית (כיפת ברזל)" (שלום, 2022).

לסיכום, הנתונים האמפיריים שהובאו לעיל מציגים תמונה ברורה, שממנה עולה כי ישראל עומדת במבחן המשולש של קליין ועמיתיה.

בנוסף קיימים גם מחקרים אקדמיים ומאמרים פובליציסטיים הבוחנים בין היתר את מעמדה של ישראל כמעצמה אזורית. ב-1992 היה בוטנשון הראשון שעסק בשאלת מעמדה של ישראל כמעצמה אזורית. הוא טען כי אין אפשרות לקיים דיון רציני בשאלת מאזני הכוח במזרח התיכון מבלי לבחון לעומק את שאלת הכללתה של ישראל. אף שהגיע למסקנה כי באותה תקופה (1992) ישראל לא עמדה בקריטריונים המגדירים מעצמה אזורית, הוא ציין, שיש לה הפוטנציאל להפוך לכזו (Butenshon, 1992).

כעשור לאחר מכן פרסמו בכנס הרצליה 2001 קבוצת חוקרים ישראלים מובילים בראשות פרופסור שלמה ברעמי נייר עמדה, המתייחס לעתיד מדיניות החוץ של ישראל – הגדרת יעודה ועיצוב דרכי פעולתה. בנייר העמדה הם קבעו כי: "ישראל נחשבת מעצמה צבאית בהקשר המזרח תיכוני ומדינה בעלת עוצמה אפילו בקנה מידה בינלאומי..." (ברעמי ש', 2001).

קפל טוען במאמרו, כי במזרח התיכון לא קיימת מעצמה אזורית המייצבת את האזור. בנוגע לישראל הוא טוען, כי עצם היותה של ישראל הדמוקרטית היחידה באזור, המצליחה להתמודד עם עוינות גבוהה תוך שהיא נשענת על בעלת בריתה ארה"ב, מציב אותה במעמד של מעצמה מבודדת או מעצמה חלקית (Kappel, 2010).

בשנת 2011 פרסם מכון רנד היוקרתי עבור הממשל האמריקאי מחקר שכותרתו "ישראל ואיראן: יריבות מסוכנת". המחקר יוצא מנקודת הנחה ששתי המעצמות האזוריות במזרח התיכון הן ישראל ואיראן (Dassa Kaye, Nader and Roshan, 2011). במאמר נוסף שפרסם המכון בשנת 2018 ישראל מוזכרת בשורה אחת עם טורקיה, איראן וערב הסעודית כמעצמות אזוריות באזור (Clarke and Tabatabai, 2018).

אחד החוקרים המובילים בתחום המחקר של מעצמות אזוריות במזרח התיכון הוא בק (Beck, 2008; 2010; 2020). עיון במחקרו משנת 2010 מלמד, כי בק מזהה בישראל מדינה העומדת בחלק מקריטריונים המגדירים מעצמה אזורית. הוא מציין: "מצרים, עיראק (בשנות ה-80), איראן, ישראל, ערב הסעודית וטורקיה... בעלות יכולות כוח גבוהות משמעותית מאלה של מדינות אחרות במזרח התיכון... ולכן הן זכאיות להיחשב כמעצמות אזוריות פוטנציאליות" (Beck, 2010).

במאמר המשך שפרסם בשנת 2020, הוא מפרט את השינויים שחלו באזור לאחר הסכמי אברהם, ומציין, כי נכון לאותה תקופה קיימות באזור שלוש מעצמות אזוריות המתחרות על ההגמוניה: ישראל וערב הסעודית כשלוחות ובעלות ברית של ארה"ב מחד ושל איראן מאידך. בק מסביר כי לאחר שארה"ב משכה את ידיה מהאזור, ישראל וערב הסעודית לקחו על עצמן את המאבק נגד איראן.

במאמר שפרסם המגזין "מידה" בשנת 2015, הנושא את הכותרת: "מצע מידה: מדיניות חוץ", טוען כי ישראל היא מעצמה אזורית ומעמדה כמעצמה הוא פועל יוצא של נקיטת יוזמה ושל החלטה פנים ישראלית: "על ישראל לחדש את ימיה כמעצמה אזורית, כך שכל שחקן באזור יהיה חייב להתחשב בעוצמתה" (אתר מידה, 2015).

בכנס השנתי של מכון מתווים בשנת 2019, שעסק בהערכת המצב השנתית של מדיניות החוץ האזורית של ישראל, עלתה לדיון שאלת מעמדה של מדינת ישראל כמעצמה אזורית. בדיונים נטען כי: "ישראל, למרות היותה מעצמה אזורית, מתנהגת כמדינה במאבק הישרדותי" (מתווים, 2019).

במאמר שפרסם לאחרונה אלוף (מיל') יעקב עמידרור, הוא מציב את שאלת יכולותיה של ישראל כמעצמה אזורית כשאלה פתוחה: "האם ישראל בנויה להתמודד עם המצבים החדשים כ"מעצמה אזורית" – זו שאלה מורכבת..." (Amidror, 2022).

במאמרו "ישראל היא מעצמה בהתהוות אבל צריכה להיזהר מגאוות יתר", יאיר שלג מתקדם צעד נוסף ומכיר בקיומה של ישראל כמעצמה בהתהוות. מנגד הוא טוען כי: "אנחנו לכל היותר ראש לשועלים, מעמד שבהחלט יש לו ערך, אבל בין האריות המקסימום האפשרי לנו הוא לכשכש קצת בזנב. שלא נתבלבל" (שלג, 2022).

במאמרו של רחמן, שפורסם במכון ברוקינגס ועוסק בהשלכות ההתקרבות בין ישראל לאיחוד האמירויות, נטען שישראל נתפסת כמעצמה אזורית יציבה (Rahman, 2021).

במאמרו: "תמיד הייתה כוח מרכזי במזרח התיכון, עתה ישראל במרכז הבמה" (Always a major Modern Diplomacy, העוסק אף הוא בהשלכות של הסכמי אברהם על מעמדה של ישראל, קובע גיימס דורסי כי ישראל היא מעצמה אזורית (Dorsey, 2022).

גם דיוויד אוטווי ממכון וילסון, ששימש במשך שנים ככתב לענייני המזרח התיכון בעיתון וושינגטון פוסט, מציג את ישראל כאחת מארבע המעצמות האזוריות במזרח התיכון: ערב הסעודית, איראן, טורקיה וישראל (Ottaway, 2022).

במאמר העדכני והמפורט שנכתב עד כה ביחס לישראל: "ארבע ועוד אחת: הפוליטיקה המשתנה של הכוחות במזרח התיכון" (The Four Plus One: The Changing Power Politics of the Middle East), טוענים קרסנה ומלדזה כי ישראל היא אחת מארבע המעצמות האזוריות במזרח התיכון (Krasna and Meladze, 2021). בקבוצה זו נכללות: טורקיה, איראן, ערב הסעודית וישראל. מה שהופך את המחקר של קרסנה ומלדזה למשמעותי הוא השילוב של היבטים איכותניים וכמותיים המבוססים על נתונים אמפיריים התומכים בטענותיהם. בחרתי להציג חלק מהטבלאות שלהם על מנת להמחיש את ההשוואה הכמותית בין ישראל לשלוש המעצמות האזוריות המתחרות בשלושה מישורים: דמוגרפי, כלכלי⁵ וביטחוני.

טבלה מספר 3: נתונים השוואתיים בין ארבע המעצמות האזוריות

שטח (קמ"ר)	אוכלוסייה (מיליון)	תמ"ג (במיליארד דולר ארה"ב)	תמ"ג לנפש	הוצאות ביטחוניות (במיליארד דולר ארה"ב)	באחוזים מהתמ"ג	כוח צבאי סדיר
1,648,195	83.0	430	5,222	13.2	2.7	523,000
783,562	81.3	714	8,716	19.0	2.5	355,200
2,149,690	33.0	770	23,187	67.6	8.8	227,000
21,937	8.4	366	41,180	15.9	4.3	169,500 (465,000 כוחות מילואים פעילים)
1,001,450	99.4	249	2,572	3.1	1.2	438,500

טבלה מספר 4: מארג היחסים בין מעצמות אזוריות למעצמות אחרות⁶

סין	רוסיה	ארצות הברית	מצרים	ערב הסעודית	ישראל	טורקיה	איראן
◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆

⁵ יודגש כי בניגוד לטבלה 1 שבחנה את הוצאות ההגנה משנת 2020-2023 כל הנתונים במאמר של קרסנה ומלדזה הם משנת 2018 ומבוססים על מקורות מה: CIA, ספר העובדות העולמי; IISS, המאזן הצבאי, SIPRI; 2019.

⁶ טבלה זו מבוססת על הטבלה המקורית של קרסנה ומלדזה, אך הוספתי לה כמה רכיבים חשובים. בראש ובראשונה צירפתי את סין כמעצמת-על עם אינטרסים באזור. נוסף על כך, היא מתייחסת למארג היחסים בין המדינות, כפי שהן באות לידי ביטוי לאחרונה, ובכלל זה הסכם שנחתם לאחרונה בין ערב הסעודית לאיראן.

ערב הסעודית	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
מצרים	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
ארצות הברית	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
רוסיה	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
סין	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆

אדום – אויב
ירוק – בעל ברית
כחול – ברית אינטרסים או יחסים חיוביים
שחור – יחסים שליליים
כתום – יחסים ניטרליים

טבלה מספר 5: משברים וקונפליקטים של ארבעת המעצמות האזוריות. טבלה זו ממחישה היטב את מבחן הנכונות להפעיל כוח של ארבעת המעצמות.

סוריה	לוב	תימן	עזה	איראן-מפרץ	עיראק	סאהל/קרן אפריקה/ים סוף	
◆◆◆	◆	◆◆◆	◆◆◆	◆◆◆	◆◆◆	◆◆	איראן
◆◆◆	◆◆◆	◆	◆◆◆	◆	◆◆	◆◆	טורקיה
◆	◆◆ (איחוד האמירויות) (◆◆◆)	◆◆	◆	◆◆	◆◆	◆◆ (איחוד האמירויות) (◆◆◆)	ערב הסעודית
◆◆◆	◆	◆◆◆ חותים	◆◆◆	◆◆◆	◆◆	◆	ישראל
◆	◆◆◆	◆◆◆ חותים	◆◆◆	◆	◆	◆◆◆	מצרים

◆◆◆ מעורבות גבוהה

◆◆ מעורבות משמעותית (שחקן משני או עקיף חשוב)

◆ מעורבות נמוכה או ללא מעורבות

לעניין מבחן הנכונות להפעיל את היכולות, ניתן לומר כי הנתונים המופיעים בטבלה משקפים את תמונת הפעלת הכוח של ישראל בזירות השונות. מהנתונים שהוצגו עולה כי ישראל אינה מהססת להפעיל את יכולותיה הצבאיות והטכנולוגיות בין בסבבי לחימה בעזה ובלבנון ובין במסגרת המערכה שבין המלחמות המב"מ הכוללת בין היתר פעולות חשאיות בחתימה נמוכה ובכלל זה תקיפות אוויריות של כנגד יעדים ומתקנים אסטרטגיים, סיכולים ממוקדים, לוחמת סייבר ופעולות של יחידות מיוחדות.

לסיכום, פרק זה הציג את הממצאים האמפיריים המאפיינים את תהליך המעצמיזציה שעברה ישראל מאז שנת 2010. לשם כך השתמשנו במבחן המשולש שהציגו קליין ועמיתיה – יכולות, נכונות וייחוס סטטוס (הצהרתיות) – כפי שהם משתקפים בדירוגים בין-לאומיים, בהצהרות הדרג המדיני והפקידותי הבכיר בישראל ובמחקרים אקדמיים ופובליציסטיים העוסקים בשאלת מעמדה של ישראל כמעצמה. מהממצאים עולה כי ישראל עומדת במבחן המשולש של קליין ועמיתיה מבחינת יכולות צבאיות, כלכליות והצהרתיות.

מטבע הדברים, הממצאים האמפיריים התומכים במבחן המשולש של קליין ועמיתיה אינם הסמן היחיד. אליהם נוספים מבחנים שהוצגו בפרק הקודם, כגון מבחן הגורם המייצב של שומן (Schoeman, 2003) או מבחן השלטת הסדר האזורי של וולגי ועמיתיו (Volgy et al., 2017).

פרק ג: "מדינה קטנה מתחמקת מצרה... בעולם כל כך קשה להתבלט זה לא יפה"

מילות השיר "מדינה קטנה" שכתב בשנת 1976 דני סנדרסון, סולן להקת כוורת, מבטאות במדויק את הנרטיב של האסכולה הלעומתית, הרואה בישראל מדינה קטנה וחזקה אך לא מעצמה. הטיעון המרכזי מאחורי אסכולת המדינה הקטנה והחזקה מבוסס על המניעים שהביאו את ישראל למעמדה הנוכחי. תומכי האסכולה הזו מאמינים שישראל מתעצמת על מנת לשרוד, ושמדיניות החוץ והביטחון שהיא מנהלת באזור ובזירה הבין-לאומית הן פועל יוצא של אינסטינקט הישרדותי גרידא, ולא של שאיפות הגמוניות באזור.

שורשי אסכולת המדינה הקטנה נעוצים בנרטיב היהודי העתיק של "עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב" (במדבר כג, ט). השקפה זו הפכה לנרטיב של האבות המייסדים של הציונות, שראו בישראל מדינה קטנה ומבודדת על סף הכחדה, הצריכה להתעצם על מנת לשרוד. בן-גוריון נתפס, ובצדק, כדובר מובהק של מחנה פרנויית ההכחדה. כשנשאל מה הדיר שינה מעיניו, הוא ענה: "לא יכולתי לישון בלילה, אפילו לא לשנייה אחת. היה לי פחד אחד בלב: ממתקפה משולבת נגדנו על ידי כל צבאות ערב". לא פעם הוא הזכיר את הדימוי "הסירה הישראלית" המטפורית השטה ב"ים הערבי" האכזרי והסוער (Shlaim, 2014).

אסכולת ישראל הקטנה והחזקה מבוססת על שני טיעונים, השוללים לגישתה את תפיסתה של ישראל כמעצמה. הראשון, סובייקטיבי מטבעו ומבטא את אמביציית המעצמה שהוגדרה לעיל כמבחן ההכרה העצמית וההצהרתיות (Schirm, 2010). בהתאם לכך, אסכולת ישראל הקטנה והחזקה נוטה להקיש בין ישראל לטורקיה ולאיראן. לטענתה, בשונה מהשאיפה של טורקיה ושל איראן לראות בעצמן מעצמות, ושלא כמו ההכרה הסובייקטיבית שלהן בעצמן כמעצמות, המבוססת על היסטוריה הגמונית באזור (טורקיה – האימפריה העות'מנית בין השנים 1299–1922, ואיראן – ממלכת פרס האחמנית או האימפריה האחמנית בין השנים 539–331 לפני הספירה), למדינת ישראל אין היסטוריה הגמונית באזור. דברים אלו דומים לגישתה של פוסט, שטוענת כי יש לבחון שאיפות היסטוריות ומעשים לאורך זמן על מנת לקבוע אם מדינה אכן ראויה להיחשב כמעצמה אזורית (Fawcett, 2022).

דוגמה טובה לכך ניתן למצוא בדוקטרינה הנאורות'מנית, שהיא הבסיס האידאולוגי של מפלגת השלטון הטורקית איוקייפי (AKP). את הדוקטרינה הציג לראשונה פרופסור אחמד דאבוטולו, ראש ממשלת טורקיה בין השנים 2014–2016, ומטרתה לעצב את מדיניות החוץ הטורקית על בסיס האידאולוגיה העות'מנית. זיקה היסטורית זו שואפת "להשיב עטרה ליושנה", ובכך קושרת קשר היסטורי רציף בין המעצמה הטורקית בשנת 2025 לימי זוהרה של האימפריה העות'מנית (Davutoğlu, 2001).

ביטוי להצהרתיות ולהכרה של טורקיה בעצמה כמעצמה ניתן למצוא בתמצית מסמך מדיניות החוץ של טורקיה "מדיניות החוץ היזמית וההומניטרית של טורקיה 2022" (Türkiye's Enterprising and Humanitarian Foreign Policy 2022), כפי שהיא מוצגת באתר הרשמי של משרד החוץ הטורקי: "מדיניות החוץ של טורקיה שואפת... להניח את היסודות למדיניות כוללת ומקיפה כלפי אסיה ואזור האוקיינוס השקט, ביתן של המעצמות העוליות של המאה ה-21... טורקיה ממוצבת ככוח רחוס" (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs website, 2022).

דוגמה נוספת לשאיפותיה של טורקיה להפוך לשחקן עולמי מוביל, עולה מנאום הניצחון שנשא ארדואן לאחר ניצחונו הדחוק בבחירות בשנת 2018. בנאום הבטיח ארדואן לבוחריו כי יהפוך את טורקיה למעצמה עולמית ולאחת מעשר המעצמות הגדולות בעולם (The new Arab, 2018).

מהדברים עולה בבירור, כי מדיניות החוץ ההצהרתית של טורקיה מגדירה את עצמה בראש ובראשונה כמעצמה עולה עם שאיפות להשפיע על כל פינה בעולם.

גם מאיראן נשמעו אין ספור הצהרות בדבר שאיפותיה האימפריאליסטיות. בחרנו להביא שני ציטוטים המבטאים את ההכרה העצמית ואת ההצהרתיות שלה על מעמדה כמעצמה. הציטוט הראשון הוא מפי אבי המהפכה האייתוללה חומייני, הנחשב לסמל של הרפובליקה של איראן ומבטא עד היום את רעיון ייצוא המהפכה: "אנו נייצא את המהפכה שלנו לכל העולם. עד אשר תישמע הקריאה 'אין אלוהים מבלעדי אללה' בכל רחבי העולם, המאבק יימשך... הקמת המדינה האסלאמית ברחבי העולם נמנית עם מטרותיה הגדולות של המהפכה" (Ayatollah Ruhollah Khomeini, 1979).

הציטוט השני הוא מדבריו של שר החוץ האיראני מנוצ'הר מותפזי, שנאמרו בפגישה עם מקבילו האיטלקי בשנת 2009: "איראן מתעצבת כמעצמה אזורית לנוכח תפקידה הגובר של טהראן בעניינים בין-לאומיים" (UPI, 2009).

את השאיפות האימפריאליסטיות של איראן היטיב לבטא ראש המוסד לשעבר שבתי שביט. בספרו "ראש המוסד" הוא מציג את נקודת מבטו האישית על האיראנים: "בבואנו לסכם את האופי הפרסי מומלץ על קריאת הספר 'עלילותיו של חאג'י באבא' המהווה אנציקלופדיה להבנת הפרסים כגזע, כעם וכיחידים. הפרסי האופייני גאה במורשתו האימפריאלית, גאה בגזעו הארי..." (שביט, 2018). עם זאת, על אף חשיבותו של מבחן הזיקה ההיסטורית, הספרות מכירה במעצמות אזוריות גם אם אין להן היסטוריה הגמונית או אימפריאליסטית. דוגמאות טובות לכך הן ערב הסעודית, דרום אפריקה וקוראה הדרומית, המוכרות כמעצמות אזוריות. נוסף ונטען, כי רוב החוקרים העוסקים בתחום המעצמות האזוריות אינם מתנים את מבחן ההצהרתיות וההכרה העצמית של מעצמה בהיסטוריה שלה ככזו.

הטיעון השני שעליו מתבססת אסכולת ישראל הקטנה והחזקה, הוא טיעון אובייקטיבי המתייחס לכמות האוכלוסייה ולגודלה הגאוגרפי. בשונה מהטיעון ההצהרתי ההיסטורי שפורט לעיל, סוגיית גודל האוכלוסייה ושטח המדינה היא עובדתית ומקשה על אסכולת ישראל כמעצמה, במיוחד לנוכח הנתונים של יתר המעצמות האזוריות. עיון בטבלה מספר 4 ממחיש עד כמה ישראל קטנה ביחס לשלוש המעצמות האזוריות האחרות. כך למשל, שטחה של איראן עומד על כ-1,648,195 קמ"ר ואילו שטחה של ישראל קטן פי-75 משטחה של איראן ועומד על כ-21,975 קמ"ר. מעיון בטור המתייחס לגודל האוכלוסייה עולה בבירור, כי אוכלוסיית ישראל, המונה כ-8.4 מיליון תושבים, היא הקטנה ביותר מבין הארבע. בהשוואה לאיראן ולטורקיה, אוכלוסיית ישראל קטנה פי עשרה – אוכלוסיית איראן מונה כ-83 מיליון נפש, ואוכלוסיית טורקיה כ-81.3 מיליון נפש.

את חשיבותה של הגאוגרפיה היטיב לתאר הסופר טים מרשל בספרו "Prisoners of Geography" (2015) "The Power of Geography" (2021). לשיטתו, גאוגרפיה היא המפתח לעיצוב יכולותיו של המין האנושי: "אכן, פוליטיקאים הם שחקני מפתח בזירה הבין-לאומית, אך הגאוגרפיה חשובה יותר" (Marshall, 2021).

במאמרו "להתיש את החתול" מציג אורטל את תפיסתו לגבי האסטרטגיה הישראלית הראויה להתמודדות עם האיום האיראני. אורטל עורך השוואה גאוגרפית ודמוגרפית בין ישראל לאיראן, ומתייחס לגודל כגורם מרכזי. בכך הוא מבקש לערער על הקביעה שישאל היא מעצמה אזורית. הוא כותב: "כיצד נבחן מעמד מהסוג של 'מעצמה אזורית'? ראשית, הגודל הגאוגרפי שמכתיב את 'טביעת הרגל' הגאופוליטית של המדינה. שנית, היקף האוכלוסייה שמבטא את הפוטנציאל הכלכלי והצבאי... ישראל היא ללא ספק מדינה חזקה, אך עם כל עוצמותיה היא עדיין אינה מעצמה אזורית..." (אורטל, 2022).

דברים דומים היטיב לבטא לאחרונה עורך "כלכליסט" יואל אסתרן במאמרו "דרוש: בוסטר של צניעות ב-2022": "בביטחון, אנחנו לא יכולים, לא באמת, לתקוף את איראן בלי כל העוצמה של ארצות הברית לצדנו, לכן אין טעם בהתרברבות של בכירי מערכת הביטחון, ואין שום הגיון בעימות של ראש ממשלת ישראל עם נשיא ארצות הברית. קצת צניעות של מדינה קטנה של תשעה מיליון בני אדם לא תזיק" (אסתרן, 2021).

עמדה דומה מובאת במאמרו של אמיר בר-שלום "ערב יום העצמאות ה-74, האם ישראל היא באמת מעצמה אזורית?" (2022). לגישתו: "בשורה התחתונה, ישראל לא עונה לשום הגדרה מדעית, מדינית או היסטורית של מעצמה אזורית, אבל לצד זה ולמרות הביקורת, היא עדיין מה שכינה אהוד ברק בתחילת שנות ה-2000: וילה בג'ונגל" (בר-שלום, 2022).

מנגד נטען, כי הגודל אכן חשוב, אך הוא רק אחד מבין מאפיינים רבים המגדירים מעצמה אזורית. בהתאם לדיון שהוצג בפרק א', קביעת מעמדה של מדינה כמעצמה אזורית מתבססת בראש ובראשונה על המבחנים המשולבים שהתפתחו במחקר. מבחנים מצטברים בדרך כלל וכוללים בין היתר יכולות כלכליות וצבאיות גבוהות, הצהרתיות, יכולת השפעה, יצירת בריתות באזור ועוד. אף לא אחד מהמחקרים האלו מגדיר את הגודל כקריטריון מכריע. בעניין זה ראוי להפנות שוב לטבלה מספר 2 המסכמת את דירוגי המדינות החזקות בעולם לשנת 2022. מנתונים עולה, כי על אף גודלה הזעיר של ישראל, היא מדורגת בעשירון העליון של המדינות החזקות בעולם. המכון למחקרים אסטרטגיים (ISA) היטיב לנסח זאת: "המדינה [ישראל, ג'י] עם האוכלוסייה הקטנה ביותר בדירוג 25 המדינות החזקות ביותר בעולם..."

חיזוק נוסף לאמור נמצא בדבריו החשובים של החוקר בוטנשון משנת 1992 על היותה של ישראל מעצמה: "ובכל זאת, שום חוקר לא יכחיש כי לישראל כיום יש עוצמה פוליטית-צבאית, ישירה או עקיפה, המאזנת לפחות את יריבותיה הערביות באזור, וכי התפקיד שהיא ממלאת בפוליטיקה העולמית, חשוב יותר מכפי שגודלה ועושרה של המדינה היו אמורים לרמז..." (Butenshon, 1992). לפיכך המסקנה שעליה מבוססת אסכולת "ישראל הקטנה והחזקה", השוללת את מעמדה של ישראל כמעצמה בשל שטחה הקטן, היא, לעניות דעתי, שגויה ואינה תואמת את המחקר העדכני בתחום המעצמות האזוריות.

דוגמה בולטת למתח בין האסכולות התגלתה בשנת 2022, לאחר שישראל נתבקשה לתווך בין הצדדים בשלבים הראשונים של מלחמת אוקראינה-רוסיה. בקשת התיווך עוררה ויכוח בקרב מקבלי ההחלטות בישראל, והיא משקפת לדעתנו את המחלוקת בין שתי האסכולות. מצד אחד מקבלי החלטות, כגון שר האוצר דאז אביגדור ליברמן, טענו כי על ישראל להיזהר משיגעון גדלות מעצמתית: "אנו לא צריכים להידחף בכוח לכל סכסוך שמתקיים בעולם. יש לנו מספיק סכסוכים סביבנו. בהקשר לרוסיה ואוקראינה צריכים לשמור על פרופיל נמוך, ובעיקר לחשוב על עצמנו. העסק מורכב מכל בחינה: סוריה מצד אחד, עולים מאוקראינה ורוסיה שחיים בישראל מצד שני. ובכלל אנו מאוד מעורבבים. חשוב שלא נפתח שגעון גדלות, כאילו ישראל יכולה הכול ושאלנו מעצמה עולמית" (זרחיה, 2022).

מהצד האחר היו מי שבחרו להעצים את אסכולת ישראל כמעצמה באמצעות אימוץ תפקיד המתווך, כפי שביקש לעשות ראש הממשלה נפתלי בנט. דבריו לעיתון הטיימס הבריטי לפיהם: "יש מעצמה אזורית שקוראים לה ישראל" (Pfeffer, 2021) ומעורבותו הפעילה בניסיון לפשר בין שתי המדינות, לא הותירו מקום לספק כי, לפחות בעיניו, ישראל היא מעצמה הנמצאת בעמדה חזקה דיה כדי לתווך בין שתי היריבות. זוהי כמובן דוגמה עדכנית להתנגשות התפיסתית בין אסכולת ישראל כמעצמה לאסכולת ישראל כמדינה קטנה וחזקה.

לסיכום פרק זה, הוויכוח הפנים ישראלי בין שתי האסכולות בדבר מעמדה של ישראל כמעצמה הוא דיון פורה, רצוי ומעשיר. כשם שחלקים נרחבים בעולם הפוליטי, הבירוקרטי, התקשורתי והאקדמי בארץ ובעולם רואים בישראל מעצמה כלשהי (אזורית, צבאית, טכנולוגית או כלכלית), קיימים גם קולות ישראליים מהתחום המדיני-ביטחוני, המבקשים לצנן את ההתלהבות מהמעצמיזציה של ישראל. הם רואים בה לכל היותר מדינה קטנה, חזקה ומשפיעה, אך לא מעצמה אזורית. לדידם, אומנם מצבה של ישראל טוב לאין שיעור ממצבה בדורות קודמים, אולם מצבה הדמוגרפי מורכב ומאתגר, ולפיכך יש להתייחס לישראל כאל שחקן חזק ומשמעותי אך לא כאל מעצמה אזורית.

צוללת של חיל הים הישראלי עולה מהמעמקים, (צילום: דובר צה"ל).

מסקנות

מאמר זה מבקש לענות על השאלה אם ישראל היא מעצמה אזורית. בפרק הראשון הוצגה סקירה תאורטית של המחקרים העוסקים במעצמות אזוריות, תוך מיקומה של המעצמה האזורית במדרג המעצמות וסקירת מאפייניה. בפרק הוצגו שמונה מבחנים להגדרת מעצמה אזורית, ורובם תומכים בטענה, כי מדינת ישראל עומדת כיום בקריטריונים האלה.

על פי מבחן התפיסה הביטחונית האזורית של בוזן וויוור, היכולות הצבאיות של ישראל הן מהגבוהות באזור, ובתחומים מסוימים הן מהגבוהות בעולם. ביטוי לכך נמצא בטבלה מספר 2, שבה מוצגים הדירוגים של מדינות וצבאות בעולם. מהטבלה עולה, כי על פי מרבית הדירוגים ועל אף גודלה הזעיר של ישראל, היא מדורגת בעשירון העליון של המדינות העוצמתיות בעולם. ראו למשל את דירוג חילות האוויר החזקים בעולם, שעל פיו ישראל מדורגת במקום השישי. לא ניתן להתעלם מהעובדה שעל פי פרסומים זרים, מדינת ישראל מחזיקה במאגר נשק גרעיני משמעותי, עובדה המציבה אותה ברמה אחת מעל יתר המעצמות האזוריות במזרח התיכון.

המבחן השני הוא מבחן היכולות הפוטנציאליות והעתידיות של אוסטרוד. על פי מבחן זה, מדינה תיחשב מעצמה אזורית אם היא משפיעה משמעותית על עניינים אזוריים ומסוגלת להתמודד מול כל קואליציה של מדינות אחרות באזור. לטענת המחבר, מדינת ישראל הוכיחה במשך שנות קיומה כי היא מסוגלת להתמודד מול כל קואליציה משמעותית באזור, החל מהעידן הפערביסטי בראשות נאצר וכלה בקואליציית הציר בראשות איראן. יתר על כן, לגישת המחבר, יכולותיה של ישראל אינן מסתכמות רק בעמידה איתנה מול קואליציות באזור, אלא גם ביכולותיה לגבש קואליציות מנגד. דוגמאות לכך ניתן לראות בקואליציה של ישראל עם איראן וטורקיה בכינון הברית הפריפריאלית בשנת 1956, בהסכמים עם יוון, קפריסין, מצרים ואיטליה במסגרת פרויקט צינור הגז "איסט-מד" (EastMed) ובמימוש אלמנטים הגנתיים במסגרת הסכמי אברהם עם המדינות הסוניות נגד איראן באפריל 2024. יכולת זו לגבש קואליציות אזוריות תואמת את מבחן "הגורם המייצב" של שומן (Schoema, 2003). לפי מבחן זה, מדינה שהדינמיקה הפנימית שלה מאפשרת לה למלא תפקיד של מייצבת ומובילה באזור, תיחשב מעצמה אזורית. בהתאם לכך, ישראל הפגינה את יכולותיה לקבל על עצמה בנושאים מסוימים את התפקיד המנהיגותי הפועל כגורם מייצב או מאזן.

הפרק השני נעזר במבחן המשולש של קליין ועמיתיה כדי לסקור סקירה אמפירית של יכולותיה הצבאיות, הכלכליות וההצהרתיות של ישראל. בפרק זה מוצגת סקירה מקיפה של עוצמתה של ישראל בהתבסס על נתונים ממכוני מחקר בינלאומיים המתמחים בין היתר בדירוגים בינלאומיים של כוח צבאי, עוצמה כלכלית ויכולות רכות, ועל כתבי עת המתמחים בדירוג. בין הגופים שנסקרו: המכון הבינלאומי למחקרים אסטרטגיים (IISS); המכון הבינלאומי לחקר השלום בשטוקהולם (SIPRI); המרכז למחקרים אסטרטגיים ובינלאומיים (CSIS); תאגיד רנד; דירוג כוחות האוויר העולמיים; המרכז לביטחון אמריקאי חדש (CNAS); המכון לחקר המלחמה (ISW); מדד דירוגי עוצמה של מדינות של המכון למחקרים אסטרטגיים (ISA); מדד אטלס המורכבות הכלכלית של אוניברסיטת הרווארד; מדד ה"אראיסידי – הארגון לשיתוף פעולה ופיתוח כלכלי (OECD); מדד הפיתוח האנושי של האו"ם (HDI); מדד החדשנות העולמי (WIPO); מדד החדשנות של בלומברג;

דירוג התחרותיות הדיגיטלית העולמית של איי-אס-די; מדד המערכות האקולוגיות העולמיות של חברות הזנק משנת 2024 (Global Startup Ecosystem Report 2024) ועוד. מניתוח כל הנתונים עולה תמונה ברורה כי מדינת ישראל מדורגת בעקביות בעשירון העליון העולמי של מדינות בעלות כוח צבאי, כלכלי וטכנולוגי (ראו טבלה מספר 2).

נוסף על כך הוצגו לראשונה נתונים אמפיריים המלמדים על ההצהרתיות ועל ההכרה העצמית בקרב מקבלי ההחלטות הפוליטיים ודרג הפקידות הבכירה בישראל. גורמים אלה מצהירים בפומבי על מעמדה של ישראל כמעצמה. היו שהגדירו אותה כמעצמה טכנולוגית, מעצמת הייטק או מעצמה ביטחונית או כלכלית, אך מרביתם הצהירו כי ישראל היא מעצמה אזורית (ראו טבלה מספר 3).

רובד נוסף שנבחן מתמקד בכתיבה הפובליציסטית ובמחקר האקדמי הענף שנערך בין השנים 1992–2022 והתמקד בשאלת מעמדה של ישראל כמעצמה אזורית. בהתאם לכך נסקרו כחמישה עשר מאמרים אקדמיים, ניירות עמדה ומחקרים של מכוני מחקר ישראליים ובין-לאומיים, שעסקו בשאלת מעמדה של ישראל כמעצמה אזורית. מרבית החוקרים הגיעו למסקנה, שישאל היא מעצמה אזורית המתחרה מול מעצמות אזוריות נוספות ובהן איראן, טורקיה וערב הסעודית.

הפרק השלישי הציג את האסכולה שמנגד, הגורסת כי מדינת ישראל אינה מעצמה אזורית, וכי היא לכל היותר מדינה קטנה וחזקה. המצדדים באסכולה זו טוענים, שהתעצמותה של ישראל נובעת מכורח ביטחוני גרידא ולא משאיפות הגמוניות ואימפריאליסטיות. הפרק סוקר את ההנחה הסובייקטיבית (היסטוריה הגמונית והצהרתיות) ואת ההנחה האובייקטיבית (גודל ודמוגרפיה), שעליהן היא נתמכת. בהסתמך על הסקירה הספרותית בתחום המעצמות האזוריות, נטען כי הן ביחס לטיעון האובייקטיבי (הכרה עצמית והצהרתיות) והן ביחס לטיעון הסובייקטיבי (גודל ודמוגרפיה), המבחנים לאפיון מעצמות אזוריות שהובאו בסקירה הספרותית בפרק א' אינם דורשים הקשר היסטורי אימפריאליסטי, גודל ושטח כתנאים להכרה במעצמה אזורית.

בבואי לסכם את מקרה הבוחן הישראלי ובהסתמך על החומרים האמפיריים שהוצגו במאמר אטען, כי מדינת ישראל היא מקרה ייחודי של מדינה קטנה שמתפקדת כמעצמה אזורית.

במבוא למאמר זה שאלתי: מהי התועלת או הכדאיות בבחינת שאלת מעמדה של ישראל כמעצמה? היסטוריית תהליכי קבלת ההחלטות בישראל בתחום מדיניות חוץ וביטחון לאומי מלמדת כי כישרוננו הלאומי טמון בהתחמקות מדיון עקרוני או תפיסתי שאין בו ערך מעשי. נטייה זו נובעת בין היתר מהגישה התגובתית של מדיניות החוץ והביטחון של ישראל, המבקשת להסתגל לנסיבות המתפתחות בעת היווצרותן ולא לדון בהן מבעוד מועד. לאחר שקראנו לילד בשמו – מדינת ישראל היא מעצמה אזורית – אמליץ לקיים דיון אסטרטגי מעמיק על המגמות ועל ההשלכות המעשיות של מעמדה של ישראל כמעצמה אזורית על מדיניות החוץ והביטחון שלה. לפיכך אני מציע לנסות ולבחון את השאלות העולות ממסקנת המאמר בכלים מתודולוגיים דומים לאלו שבדו"ח השביעי הבריטי של המגמות האסטרטגיות הגלובליות (Global Strategic Trends 7), המנסה לאבחן את המגמות המתפתחות בעולם בראי שלוש השנים הבאות. דו"ח זה מסייע למקבלי החלטות בעולם, במיוחד בתחום הביטחון הלאומי ומדיניות החוץ, לגבש אסטרטגיות המבוססות על המגמות העולמיות בתחומים שונים, כגון: אקלים, טכנולוגיה, הגירה, מגמות חברתיות ופוליטיות ועוד. לעת עתה אומר, כי היותה של ישראל מעצמה אזורית, בראי המגמות הבין-לאומיות, תידרש חקירה לעומק של השאלות הבאות:

א. האם מדינת ישראל, כמדינה ולא כיחידת מקבלי החלטות בזמן הנתון, מכירה בעצמה כמעצמה אזורית?

ב. אם התשובה לסעיף א' חיובית, האם ישראל מעוניינת לשמר או אפילו לפתח את מעמדה כמעצמה אזורית בשלושים השנים הבאות? ואם כן, מהם הכלים הנדרשים להשגת מטרה זו (בריתות, התחמשות, ייזום משברים ועוד)?

ג. מהי האסטרטגיה הראויה שישראל צריכה לאמץ ולהתנהל על פיה מול מעצמות העל?

ד. האם השינויים, האתגרים וההזדמנויות בתחומי האנרגיה, האקלים, המים והחקלאות יכולים לחזק את מעמדה של ישראל בזירה האזורית והבינלאומית? ואם כן, כיצד עליה לפעול על מנת להשיג יתרון מובהק שיעגן את עוצמתה האזורית?

ה. יחסי ישראל עם מעצמות אזוריות נוספות – לאן? כיצד על ישראל לנתב את קשריה עם מעצמות אזוריות נוספות, כגון טורקיה, מצרים וערב הסעודית?

רשימת המקורות:

- אורבך, מאיר (2 באוגוסט 2021). "יוסי כהן: 'כלכלת ההייטק חייבת להיות חלק מכלכלת ישראל'". **כלכליסט**.
- אורטל, ערן (מאי 2022). "להתיש את החתול". **בין הקטבים**, גיליון 35, עמ' 35–50.
- אייכנר, איתמר (31 באוקטובר 2021). "המסר של בנט לפלסטינים, בריאיון ראשון לעיתון אירופי: 'העברת טריטוריה לא עובדת'". **ynet**.
- אסתרן, יואל (29 בדצמבר 2021). "דרוש: בוסטר של צניעות ב-2022". **כלכליסט**.
- ברעמי, שלמה (2001). "עתיד מדיניות החוץ של ישראל: הגדרת יעודה ועיצוב דרכי פעולתה – נייר צוות חשיבה בנושא מדיניות החוץ". **כנס הרצליה השני**.
- ברנבסקי, יעל (25 בינואר 2010). "נתניהו: בחזוני ישראל היא מעצמה כלכלית אזורית וקולטת עלייה". **ynet**.
- בר-שלום, אמיר (4 במאי 2022). "ערב יום העצמאות ה-74, האם ישראל היא באמת מעצמה אזורית?". **זמן ישראל**.
- דוברות התעשייה האווירית (27 ביוני 2017). "הודעה לעיתונות – נשיא המדינה, שר הביטחון, הרמטכ"ל ומנכ"ל משרד הביטחון העניקו הערב את פרס ביטחון ישראל לשנת תשע"ז". **התעשייה האווירית**.
- האזור, צבי (2019). "ישראל והמזרח התיכון – אתגרי העתיד". **אתר האינטרנט של צבי האזור**.
- ויסמן, לילך (27 ביולי 2015). "נתניהו: 'ישראל היא מעצמה כלכלית; אני לא מפרז'". **גלובס**.
- זרחיה, צבי (3 במרץ 2022). "ליברמן: 'חשוב שלא נפתח שיגעון גדלות. אנחנו לא מעצמה עולמית'". **כלכליסט**.
- חי, שחר (1 בנובמבר 2015). "קלינטון להמונים בכיכר רבין: 'מורשתו ברורה, הוא צדק. אתם תכתבו את הפרק האחרון'". **ynet**.
- ליברמן, אביגדור (2022). "עשרת הדיברות של 'ישראל ביתנו' בנושאי ביטחון". **אתר מפלגת ישראל ביתנו**.
- מערכת האתר (10 באוקטובר 2006). "יעלון: התעמולה הערבית חודרת לחברה". **ערוץ 7**.
- מערכת האתר (2015). "מצע מידה: מדיניות חוץ". **מידה**.
- מערכת האתר (2019). "מדיניות-החוץ האזורית של ישראל: הערכת מצב שנתית 2019". **מיתווים – המכון הישראלי למדיניות חוץ אזורית**.
- מערכת האתר (16 באפריל 2024). "דיווח: הסיוע הסעודי בהדיפת המתקפה, והברית שפעלה לראשונה במלוא העוצמה". **ynet**.
- סגל, מיכאל (14 בפברואר 2022). "סקר: רוב האיראנים רואים בישראל כאיום רציני". **המרכז הירושלמי לענייני חוץ וביטחון**.
- פפר, אנשיל (28 באוקטובר 2012). "סאנדיי טיימס טוען: כך תקפה ישראל את מפעל הטילים בסודאן". **הארץ**.
- קרמרסקי, שמואל (11 באוקטובר 2022). "ראש המל"ל לשעבר חושף בראיון חג את הסודות של הסכמי אברהם – השומר שבת". **חדשות JDN**.
- שלג יאיר (9 במרץ 2022). "ישראל היא מעצמה בהתהוות אבל צריכה להיזהר מגאוות יתר". **מקור ראשון**.
- שלח, עפר (24 בדצמבר 2021). "להבין את רוסיה – ואת הכוח שלנו". **ynet**.
- Amidror, Yaakov (16 Aug 2022). "A New Middle East". *The Jerusalem Institute for Strategy and Security*.
- Beck, Martin (2010). "Israel: Regional Politics in a Highly Fragmented Region". In D. Flesher (Ed.), *Regional Leadership in the Global System*, Ashgate, pp. 127–148.
- Beck, Martin (29 Sept 2008). "Regional Politics in a Highly Fragmented Region: Israel's Middle East Policies". *GIGA Working Paper*, 89. pp. 1–31.
- Beck, Martin (2020). "The Aggravated Struggle for Regional Power in the Middle East: American Allies Saudi Arabia and Israel versus Iran". *Global Policy*, 11 (1), pp. 84–92.
- Business Insider (13 Jul 2021). "RANKED: The world's 20 strongest militaries".
- Butenschøn, Nils A. (1992). "Israel as a Regional Great Power: Paradoxes of Regional Alienation". In Iver B. Neumann (Ed.), *Regional Great Powers in International Politics*. Palgrave Macmillan, pp. 95–119.
- Clarke Colin P. and Tabatabai Ariane m. (31 Oct 2018). "Is Major Realignment Taking Place in the Middle East?". *Rand*.
- Cline, Kirssa, et al. (2011). "Identifying Regional Powers and Their Status". In Thomas J. Volgy et al. (Eds.), *Major Powers and the Quest for Status in International Politics*, Palgrave Macmillan. pp. 133–157.
- Collier, David (2011). *Understanding Process Tracing*, Cambridge University Press.

- Dassa, Kaye D., Nader, Alireza, and Roshan Parisa (2011). *Israel and Iran A Dangerous Rivalry*. the RAND National Defense Research Institute.
- Davutoğlu, Ahmet (2001). *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu*. Küre Yayınları.
- Dorsey, James M. (31 Mar 2022). "Always a major Middle Eastern power, Israel now takes Centre stage". *Modern Diplomacy*.
- Dutta, Soumitra, Bruno Lanvin, Lorena Rivera León and Sacha Wunsch-Vincent (2023). *Global Innovation Index: Innovation in the face of uncertainty 16th Edition*. The World Intellectual Property Organization.
- Fawcett, Louise and Jagtiani, Sharinee L. (2024). "Regional powers, global aspirations: lessons from India and Iran". *International Politics*, 61. pp. 215-238.
- Flemes, Daniel (2007). "Conceptualizing Regional Power in International Relations: Lessons from the South African Case". *GIGA Working Papers*, 53, pp. 1-60.
- IMD World Competitiveness Center (2024). "IMD World Digital Competitiveness Ranking 2024: The digital divide: risks and opportunities. IMD".
- International Strategic Analysis (17 Oct 2022). "The ISA 2022 Country Power Rankings".
- Kappel, Robert (2014). "Israel: The Partial Regional Power in the Middle East". In Fürtig, H. (Eds.) *Regional Powers in the Middle East. The Modern Muslim World*. Palgrave Macmillan. pp. 145-161.
- Kirshner, Jonathan (23 May 2023). "Did the Unipolar Moment Ever End? Foreign Affairs magazine". *Foreignaffairs*.
- Koronka, Poppy (24 Aug 2021). "The 20 Most Powerful Military Forces in the World". *Newsweek Magazine*.
- Krasna, Joshua and Meladze George (7 Oct 2021). "The 'Four Plus One': The Changing Power Politics of the Middle East". *The Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies at Tel-Aviv University*.
- Lustick, Ian S. (1997). "The Absence of Middle Eastern Great Powers Political 'Backwardness' in Historical Perspective". *International Organization*, 51 (4), pp. 653-683.
- Mahoney J., and Thelen K. (2015). *Advances in Comparative-Historical Analysis*. Cambridge University Press.
- Marshall, Tim (2021). *The Power of Geography*. Elliot and Thompson Limited.
- Miller, Alice L. (30 Apr 2005). "A Superpower? No Time Soon". *Hoover Institution – Stanford University*.
- Nolte, Detlef (2010). "How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics". *Review of International Studies*, 36 (4), pp. 881-901.
- Osterud, Oyvind (1992). "Regional Great Powers". In Iver B. Neumann (Ed.), *Regional Great Powers in International Politics*. Palgrave Macmillan, pp. 1-15.
- Ottaway, David (3 Mar 2022). "Iran, Saudi Arabia, Turkey, and Israel: The Prospects for Détente in the Middle East". *Wilson Center*.
- Pfeffer, Anshel (29 Oct 2021). "Naftali Bennett interview: Israel crushed Covid, and now we'll show what a small country can do for the climate". *The Times*.
- PMINDIA (4 Jul 2017). "PM Modi: Israel is perceived as a technological powerhouse".
- Rahman, Omar (28 Jul 2021). "The emergence of GCC-Israel relations in a changing Middle East". *Brookings institute*.
- Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs website (2022). "Türkiye's Enterprising and Humanitarian Foreign Policy".
- Schirm, Stefan A. (2010). "Leaders in Need of Followers: Emerging Powers in Global Governance". *European Journal of International Relations*, 16 (2), pp. 197-221.
- Schmoll, Melanie C. (2016). "Regional Powers in the Middle East: New Constellations after the Arab Revolts". *Israel Journal of Foreign Affairs*, 10 (1), pp. 129-134.
- Startup Genome (2024). "Global Startup Ecosystem Report 2024".

- Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) (2024). "the Military Expenditure Database".
- Tasnim News (2022). "Major General Rashid: Iran's first priority is to confront the Zionist regime/ Israeli colleagues receive a harsh response".
- The Atlas of Economic Complexity (2025). "The Growth Lab Harvard Kennedy School".
- The Bloomberg Innovation Index (2024).
- The Global Firepower ranking (2022). "2022 Military Strength Ranking".
- The Military Balance (2022). "Chapter Seven: Middle East and North Africa". *The Military balance*, 122 (1), pp. 318-377.
- The new Arab (25 June 2018). "Erdogan on victory: I will make Turkey a superpower".
- UNDP (2024). "Human Development Insights: Access and explore human development data for 193 countries and territories worldwide". *United Nations Development Program*.
- UPI (10 June 2009). "Iran regional superpower, Mottaki says".
- US News (2021). "Best Countries for Power, US News & World Report".
- Winer, Stuart (15 Apr 2024). "Report: Gulf states, including Saudi Arabia, provided intelligence on Iran attack". *The Times of Israel*.
- World Directory of Modern Military Aircraft (2022). "Global Air Powers Ranking (2022)".